

ЦЕНТРИ ЗА
ИЗВОНРЕДНОСТ ВО НАТО

ТЕХНОЛОГИЈАТА
И ТЕРОРИЗМОТ

„SPIKE“

„VOUGHT F4U
CORSAIR“

ШТИТ

Број 149
Март 2022

ISSN 1857-6710

МАГАЗИН НА МИНИСТЕРСТВОТО ЗА ОДБРАНА НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

**Идната генерација офицери во Армијата
Обука во целост според НАТО стандардите**

Состанок на НАТО Алијанса на министри за одбрана

Министерката за одбрана, Славјанка Петровска, учествуваше на состанок на Алијансата на ниво на министри за одбрана во седиштето на НАТО во Брисел. На првата сесија на министерскиот Состанок на министрите за одбрана на земјите членки на НАТО беше заклучено дека сојузниците се обединети во решеноста за заштита на земјите членки и колективна одбрана и потребата од интензивен дијалог и изнаоѓање на одржливо политичко решение на кризата во и околу Украина. Министрите, вклучувајќи ја и министерката Петровска, дадоа силна поддршка за територијалниот интегритет и суверенитетот на Украина. На сесијата станало збор и за идната поставеност на Алијансата во контекст на зајакнатата поддршка за сојузниците од т.н. источно крило на НАТО. Во дискусијата за

одвраќањето и одбраната, на сесијата станало збор и за инвестирањето во одбраната, за градењето на капацитети за отпорност и за зајакнувањето на напорите за технолошки иновации. Министерскиот состанок на НАТО продолжи со сесии на кои учествуваа партнерите на Алијансата, вклучувајќи ги Украина и Грузија. Министрите за одбрана ја потврдија политиката на „отворени врати“ на Алијансата и потребата секоја суверена земја самостојно да одлучува за нејзината иднина. Министерката Петровска, во заедничката изјава на оваа сесија која ја даде во име на Република Северна Македонија, Албанија, Хрватска и Црна Гора ја поздравил соработката на НАТО со партнерите, која е значаен механизам за унапредување на безбедноста и ги поздравил напорите на Украина и на Грузија за имплементација на одбранбените реформи. Министерката

порача дека Северна Македонија, Албанија, Хрватска и Црна Гора се подготвени за споделување на искуствата и научените лекции во процесот на интеграција. Петровска, заедно со сојузниците, ги поддржа напорите на Украина и на Грузија за решавање на сите предизвици по мирен пат и со силна дипломатска активност, а особено ја поздравил смиреноста и воздржаноста на Украина во контекст на дестабилизирачките активности на руско-украинската граница. За соработката со најблиските партнери на Алијансата – Шведска, Финска и Европската Унија, беше заклучено дека оваа соработка е круцијална за безбедноста во Евроатлантската област и дека и НАТО и ЕУ се засноваат на истите вредности и на истата определба за мир и безбедност во глобални рамки. Министрите се заложиле за блиска соработка и за постојана

СОДРЖИНА

ШТИТ ■ година XIV ■ број 149 ■ март 2022

Инфо	5
НАТО активности Центри за извонредност во НАТО	6
На прва линија Технологијата и тероризмот	8

Јубилеи 30-годишен јубилеј од формирањето на македонската одбрана и Армијата	12

Јубилеи 70 години Организација на резервни офицери на Република Северна Македонија (1952–2022)	16

Обуки Работилница за кризи комуникации	26

Вооружување Европски борбен хеликоптер „EC 665 Tiger“	32

Вооружување „Spike“ – систем на противтенковски водени ракети	36

Вооружување Најдобрите 5 автомати на 20 век	39

Воени музеи Дански воени музеи	46

Аеродневник Со падобран над белиот мантил	48

Уметниците и војната Алфред Теодор Џозеф Бастиен Панорама на воената реалност	54

Филм „Командата“	56

Катлановска бања – една од најпознатите бањи во Северна Македонија	58

Инсата на ниво одбрана

координација на теми од заедничко значење како што се справувањето со сајбер-заканите и хибридните закани, борбата против тероризмот и отпорноста на климатските промени.

Министерката Славјанка Петровска на сесијата посветена на буџетирањето и издвојувањето за модернизација на Армиите на земјите членки ги информираше министрите за одбрана на сојузничките земји дека Северна Македонија има стабилен раст на одбранбениот буџет кој годинава достигна 1,77 проценти од бруто-домашниот производ, а до 2024 година ќе се искачи до проектираното ниво од 2 проценти од БДП. Истовремено, државата континуирано вложува и во модернизацијата на вооружените сили и, имајќи предвид дека модернизацијата опфаќа над 30 проценти од буџетот за 2022 година, земјата се вбројува во групата од 24 НАТО сојузници

кои по таа основа веќе ги исполнија насоките од Самитот на Алијансата во Велс. Министерката Петровска на сесијата посочи дека буџетот за нашата одбрана за 2022 година е двојно поголем од буџетот пред само четири години, што покажува дека земјата во целост ги почитува одлуките кои заеднички се носат во НАТО. Во контекст на модернизацијата, таа посочи дека е во тек набавката на нови оклопни транспортери од американско производство за Армијата, преку повеќегодишни договори од типот „влада со влада“. Министрите за одбрана, вклучувајќи ја и министерката Петровска, на оваа сесија ја потврдија заложбата за зацврстување на колективната безбедност преку континуиран раст на одбранбените буџети на земјите членки на НАТО и одвојувањето на минимум 20 проценти од овие средства за модернизација и опремување на своите вооружени сили.

Плодотворни средби

Министерката за одбрана, Славјанка Петровска, во своето прво обраќање како министерка за одбрана вети дека ќе продолжи да работи на развојот на одбраната, и тоа со забрзано темпо. Во таа насока, таа, во текот на изминатиот месец оствари низа активности со кои потврди дека нејзината заложба за развој на одбраната е интензивна и посветена. Освен што учествуваше на Министерскиот состанок на ниво на министри за одбрана во седиштето на НАТО во Брисел и на Минхенската безбедносна конференција, таа оствари средби речиси со сите акредитирани амбасадори во нашата држава на земјите со кои имаме билатерална одбранбена соработка и ја потврди и надгради добрата соработка на полето на одбраната. Министерката Петровска оствари средби со амбасадорката на Обединетото Кралство, Рејчел Галовеј, како и со сер Стјуарт Пич, специјалниот претставник на Обединетото Кралство за Западен Балкан. На овие средби беше потврдена добрата соработка со Обединетото Кралство во областа на обуките и соработката во развојот на полигонот „Криволак“ како национален и НАТО капацитет. Министерката Славјанка Петровска се сретна и со амбасадорот на Италија во Северна Македонија, Андреа Силвестри, при што беше потенцирана одличната соработка со Италија во мисијата на НАТО. Министерката и амбасадорот на Италија се заложиле за надградба на соработката во доменот на обуките и военото школување. Министерката Петровска оствари средба и со амбасадорот на Кралството Холандија во Северна Македонија, Дирк Јан Коп, средба на која беа потврдени одличните билатерални односи помеѓу двете земји. Тие се согласија дека има простор за зајакнување на соработката, особено од аспект на холандската експертиза за сајбер-одбрана, како и за тренинг на армиите на двете земји на полигонот „Криволак“ и во Центарот за обука на вода во Охрид. На средбата со амбасадорот на Франција, Сирил Бомгартнер, се разговараше за заедничката

безбедносна и одбранбена политика на ЕУ и за потребата од побрз почеток на преговорите за членство во ЕУ. Во таа насока беше и средбата на министерката Петровска со евроамбасадорот Дејвид Гир, на која беше потенциран придонесот на нашата земја во мисиите на ЕУ. Министерката се сретна и со амбасадорот на Кралството Шпанија, Хосе Луис Лозано Гарсиа, на која беа разгледани можностите за продлабочување на билатералната соработка. На средбата со амбасадорката на СР Германија, Анке Холштајн, беше потврдена одличната соработка со Германија која датира уште од 1996 година, особено во сферата на военото образование. На средбата со амбасадорката на САД, Кејт Брнс, беше констатирано дека Република Северна Македонија и САД имаат интензивна одбранбена соработка повеќе од 25 години и како сојузници и како стратешки партнери и дека соработката во иднина ќе биде уште поинтензивна. Министерката Петровска се сретна и со амбасадорот на Чешката Република Јарослав Лудва и со амбасадорот на Унгарија, Ласло Дукс. На средбите со амбасадорите на земјите од регионот најмногу се разговараше за продлабочување на регионалната соработка. На средбата со хрватската амбасадорка, Нивес Тигањ, беше истакната соработката во рамките на Јадранската повелба и иницијативата СЕДМ, а со албанскиот амбасадор, Фатос Река, се разговараше за интензивирање на заедничките вежбовни активности. На средбата со грчкиот амбасадор, Русос Кундурос, се дискутираше за можностите опфатени во новиот договор за билатерална одбранбена соработка и за активностите планирани за наредниот период. Средбите и активностите на министерката Петровска продолжуваат со исто темпо и очекуваме и во наредниот период да известуваме за бројни реализирани проекти и активности кои ќе придонесат за уште поинтензивен развој и промоција на нашата армија и на нашата држава.

д-р Жанет Ристоска

Издавач
Министерство за одбрана
на Република Северна Македонија

Претседател на Издавачкиот совет
м-р Иван Атанасоски, полковник

Заменик-претседател на Издавачкиот совет
д-р Тони Петрески

Членови на Издавачкиот совет:

Лидија Јанчова Христова
Соња Крамарска
Афрдита Волина

Тони Јаневски, потполковник
Лилјана Петреска, потполковник
Виолета Костадинова, потполковник
Билјана Иванова
д-р Жанет Ристоска

Главен и одговорен уредник
д-р Жанет Ристоска

Редакција:
Умит Реџеџи
(ликовно-графички и технички уредник)
Ксенија Митева
(лектор)
Кристина Илиевска
(новинар)

ШТИТ

е магазин на
Министерството
за одбрана
на Република Северна
Македонија

Излегува од печат еднаш во
месецот и на web-страницата
на Министерството за одбрана
<https://mod.gov.mk/штит>

„Орце Николов“ 116
1000 Скопје

Телефони: 02 3128 276
www.mod.gov.mk;

Ставовите содржани во написите на надворешните соработници не ја презентираат официјалната политика или ставовите на Министерството за одбрана.

ПРИЈАВИ КОРУПЦИЈА
0800 50030

Засилена одбранбена соработка и развој на интероперабилноста

На маргините на Министерскиот состанок во седиштето на НАТО во Брисел, министерката Петровска имаше одвоени средби со министрите за одбрана на Словенија, Матеј Тонин, на Бугарија, Стефан Јанев, на Грција, Николаос Панагиотопулос и на Турција, Хулуси Акар. На средбата со министерот за одбрана на Словенија, Тонин, беа потврдени одличните одбранбени односи помеѓу двете земји и

интензивната соработка на полето на одбраната. Министрите се договорија дека двете земји ќе потпишат нов билатерален договор за стратегиска соработка во одбраната. Министерката Петровска, заедно со бугарскиот колега Јанев, ја потврдија добрата одбранбена соработка помеѓу Република Северна Македонија и Бугарија и беа разгледани можностите за нејзино зајакнување. Петровска се сретна и со грчкиот министер за одбрана,

Панагиотопулос и ја поздравија засилената соработка во одбраната, а воедно и се согласија дека двете земји се посветени сојузници. На билатералната средба со министерот за одбрана на Турција, Акар, двајцата министри се согласија да ја зајакнат одбранбената соработка со заеднички вежби и обуки, во контекст на модернизацијата на Армијата. Министерката Петровска имаше средба и со колегите од земјите учеснички во НАТО мисијата за одвраќање и одбрана „Enhanced forward presence“ во Латвија под раководство на Канада. Во оваа мисија неколку години наназад учествуваат: Канада, Шпанија, Италија, Чешка, Полска, Албанија, Исланд, Словенија, Словачка, Латвија, Црна Гора, а со одлука од минатата година учествува и Република Северна Македонија. Нашиот контингент ова лето ќе биде упатен во склоп на контингентот на Словенија.

Министерката за одбрана на Минхенската безбедносна конференција

Министерката за одбрана Славјанка Петровска присуствуваше на Минхенската безбедносна конференција, водечки светски форум за анализа на актуелните безбедносни предизвици. Министерката Петровска, која пристигна во Минхен веднаш по завршувањето на НАТО Министерскиот состанок во Брисел, на покана од претседавачот со конференцијата Ишингер, зеде учество на работната вечера со учесниците на панелот во организација на Бостонската консултативна група, под наслов „Вечер на иновации“, на кој учество зедоа Мирчеа Џоана – заменик-генерален секретар на НАТО, Маргаритис Шинас – потпретседател за промоција на европскиот начин на живот при Европската комисија, Лоренцо Гуерини – министер за одбрана на Италија и Мет Шлутер – директор за менаџмент на Бостонската консултативна група. Петровска размени мислења со своите соговорници за влијанието на иновациите, за новите технологии и за можностите кои тие ги нудат за модернизација и зголемувањето

на ефикасноста во одбраната. Учесниците дискутираа за најновите иновативни модели и за нивните примени во безбедноста и одбраната. Настанот ги прикажа резултатите од најновите истражувања за иновативни модели направени во соработка со Бостонската консултативна група. На маргините на Конференцијата министерката Петровска имаше средби со свои колеги министри, меѓу кои и со министерката за надворешни работи на Исланд, Тордис Колбрун Рејкфјорд Гилфадотир. Минхенската безбедносна

конференција е водечки светски форум за дебатирање на меѓународната безбедносна политика. Конференцијата претставува место за изнесување на дипломатски иницијативи кои се однесуваат на актуелните светски проблеми, а притоа Конференцијата на едно место успева да собере шефови на држави и на влади, министри, клучни личности од меѓународната заедница, невладини организации, како и високи претставници од индустријата, медиумите, академијата и цивилното општество.

Центри за извонредност во НАТО

Во политиката на НАТО (политика на Воениот комитет за Центри на извонредност) се наведува: „Центрите се мултинационално или национално основани и спонзорирани ентитети, кои нудат призната експертиза и искуство во рамките на дефинирана предметна област во корист на Алијансата и во рамките на четирите столба на Програмата на НАТО за Центрите на извонредност“.

Акредитираните центри од една страна се дел од пошироката рамка што функционирањето на Алијансата, а од друга страна не се дел од НАТО Командна структура или од другите ентитети на НАТО. Ова им дава поголема флексибилност во односите со другите меѓународни и цивилни субјекти. Една нација може да одлучи на НАТО да му понуди центар со формално презентирање до претседавачот на Воениот комитет. Понатаму, врз основа на советите од стратешките команданти на НАТО – SACT, координирани со SACEUR, се продолжува со постапката. Доколку не се одобрени од Североатлантскиот совет, тогаш Центарот за извонредност не може да биде акредитиран од НАТО.

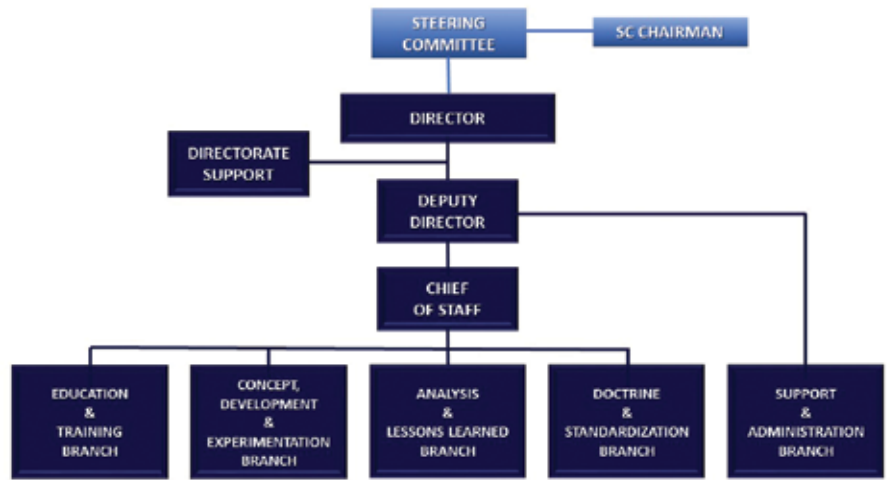
Центар за контраразузнавање

Контраразузнавањето најчесто се дефинира како изведување операции заради идентификување, измама, искористување, нарушување или заштита од шпионажа, саботажа или атентати извршени од странски сили, организации или лица, или нивни агенти. Едноставно кажано, контраразузнавањето вклучува операции што имаат цел да ги заштитат интересите на државата од оние кои сакаат да ѝ наштетат.

Денес сè повеќе земји се соочуваат со сложени безбедносни предизвици во кои крајно екстремните организации користат радикални тактики, а постојаните и агресивни режими користат разузнавачки услуги за продолжување на нивните илегални активности. Ова се само дел од денешните закани. Еден од столбовите на геополитичката стабилност е НАТО, кој работи на спречување на ефектите од ваквите закани на глобално ниво. За да им се спротивстави на овие активности, потребно е прецизно и долгорочно планирање, високо квалификувани човечки ресурси и соодветни превентивни активности. Во овој контекст, контраразузнавањето е суштинска компонента на одговорот на НАТО со способност за брзо откривање

и неутрализирање на различните закани. Реално, во денешни услови, само „модерни и моќни“ контраразузнавачки служби на одредени држави ефективно се подготвени да се соочат со сегашните и идните закани.

Во таа насока и во согласност со Парискиот протокол е формиран Центарот за контраразузнавање (Counter Intelligence Center) со седиште во Краков, Полска. Покрај Полска, истиот е поддржан и од Словачка. Тој дополнително за своите активности има целосен пристап до модерниот воен Центар за обука во Лест, Словачка. Акредитиран во 2015 година, Центарот обезбедува сеопфатна експертиза во областа на контраразузнавачките служби. На 22 февруари 2017 година, Североатлантскиот совет ја одобри акредитацијата и активирањето на Центарот како воено тело на НАТО, со што му е доделен статус на организација на НАТО според Парискиот протокол (1952). Двете држави, Полска и Словачка, потпишале оперативни и функционални меморандуми за разбирање на НАТО како рамковни нации во овој проект. Центарот помага да се прошират способностите на Алијансата, на нејзините земји членки и партнери преку обезбедување

За да може една институција да стане Центар за извонредност, истата мора да понуди стручност во најмалку три од четирите столба на трансформација: образование и обука, анализа и научени лекции, развој на концепт и експериментирање, како и развој на доктрини и стандарди

на НАТО: Полска, Словачка, Хрватска, Чешка, Германија, Унгарија, Италија, Литванија, Романија, Словенија и САД (на 1 јули 2019 година, Соединетите Американски Држави се приклучија на НАТО Центарот за контраразузнавање како 11-та земја спонзор). Учествува и Франција како нација набљудувач. Значителен дел од портфолиото на Центарот се однесува на образованието и обуката, бидејќи обезбедува различни курсеви, семинари и конференции фокусирани на контраразузнавањето. Моментално испорачува три курсеви во корелација со НАТО: NATO Counter Intelligence Course, NATO Source Operations Course и NATO Counter Intelligence Analyst Course (како и семинар за предупатување на засилено присуство на силите - Enhanced forward presence / eFP). Центарот за контраразузнавање целосно ја разви новата публикација на НАТО позната како Allied Intelligence Publication. Поседува богат извор на споделени меѓународни, национални и НАТО информации за контраразузнавање и анализи и истиот е во тесна соработка со Центарот за здружена анализа и научени лекции.

Драган Павловски

сеопфатна експертиза во областа на контраразузнавање. Со призната експертиза и искуство што е од корист за Алијансата, Центарот ја поддржува трансформацијата на НАТО, притоа избегнувајќи дуплирање на средства, ресурси и способности кои се веќе присутни во командната структура на НАТО. Центарот има цел да дејствува како катализатор за адаптација и операции на НАТО преку поддршка на развојот, промовирањето и спроведувањето на нови политики, концепти, стратегии и доктрини кои ги трансформираат и подобруваат контраразузнавачките способности и интероперабилноста на НАТО. Во таа насока се движи мисијата на Центарот: „We lead and support the effort to protect the Alliance against intelligence and security threats“.

Центарот за извонредност на НАТО е суштинска компонента на напорите на Алијансата да го ограничи деструктивното влијание на непријателските разузнавачки служби. Овозможува службите да постигнат највисоки нивоа на интероперабилност и интеграција на контраразузнавачките сили за поддршка на стратешките цели. Тој служи како мултипликатор на сила за контраразузнавачките мерки што се користат во НАТО операциите, вежбите, политиките, концептите и стратегиите и служи како центар на ресурси, експерти и иновации за да се спротивстави на тековните непријателски дејства, новите

Технологијата и тероризмот

Современиот тероризам е поттикнат од специфични политички и религиозни мотиви и обично не е поврзан со секојдневното криминално насилство ширум светот. Активностите на терористите се насочени кон специфични цели за да се создаде несигурност и штета. Овој современ тип на тероризам денес светот го препознава преку делувањето на терористичките организации како „Ал Каеда“, „Исламската држава“ и традиционалните терористички групи како што е Е.Т.А. и И.Р.А. Овие терористички организации кои имаат различни цели, различна организација и карактеристики, методите што ги користат за извршување на напади се дефинирани како методи со високо ниво на опасност. Тука спаѓаат и биолошките и хемиски напади или воздушни напади врз нуклеарните цели. Евентуалните успешни напади кон овие цели, може да предизвикаат катастрофи и загуби, далеку пострашни од оние на 11 септември 2001 година. Современите терористички организации успешно ги користат сите достапни информации од отворени извори на интернет, со

Терористичките организации успешно ја трансформираат технологијата во свое оружје. Глобалните транснационални терористички и криминални организации, преку користење на широк спектар на електронска комуникација како што е интернетот, сателитски и мобилни телефони, е-пошта, максимално ја зголемуваат нивната ефективност

цел да го зајакнат кругот на собирање веродостојни информации. На пример, извршителите на терористичките напади од 11 септември, ја користеле комерцијалната веб-страница, Travelocity.com, за да ги купат своите авионски билети и за да се качат на авионите, што ги користеле како свое оружје.

Една од најкритичните точки на интеракција помеѓу организираниот криминал и тероризмот во врска со технологијата е меѓународниот тек и движењето на парите. Со користење на телефон и интернет, терористите се способни да издаваат наредби за транспорт на пари преку економските центри во рамките на легалната глобална економија. За да се олесни комуникацијата, голем дел од припадниците на терористичките и

криминалните организации поминуваат низ специјална информатичка обука. Пример за ова се ќелиите на „Ал Каеда“ во Шпанија кои добивале финансиска поддршка преку употреба на лажни кредитни картички. Денес интернетот на овие луѓе им овозможува да развиваат виртуелни општества каде што го споделуваат своето знаење и искуство. Еволуцијата на овој феномен доведе до формирање на групи коишто поддржуваат политичко дејствување преку интернет, што се нарекува „хактивизам“. Тоа се појавува во форма на напади врз одредени информатички центри, со цел да се направи штета и да се изрази незадоволство против одредена влада или одредени софтверски компании. Нивната цел не е само пристап до одреден заштитен

компјутерски систем, туку евентуално оштетување или уништување на податоците и програмите што тие ги наоѓаат на овој начин, предизвикувајќи голема финансиска штета на корисниците. Овој незаконскиот пристап е тесно поврзан со кривичното дело „неовластено користење на компјутер“. Појавата на World Wide Web претставуваше почеток на една нова фаза од еволуцијата на тероризмот. Современата мрежна технологија и комуникација е подеднакво важна како за терористичките организации така и за владите коишто треба да ги штитат своите граѓани. Најважната карактеристика што интернетот им ја дава на терористите е организациска структура на која безбедносно-разузнавачките агенции не се во можност и секако е невозможно да се приспособат. Преку интернет терористичките ќелии можат да се обединуваат, терористичките ќелии можат да ја креираат својата доктрина и да ја спроведуваат својата пропаганда дури и без централизирана контрола. Интернетот придонесе за користење на мрежата од страна на терористичките организации на неколку начини. Тие имаат можност првично да го користат интернетот како средство за ширење на нивната доктрина. Исто така имаат можност да го користат за регрутација на нови членови, да ги развиваат своите планови самостојно или тимски преку координирање на нивните акции. Тие можат да го користат интернетот за да планираат сложени операции, без потреба од физичко присуство и комуникација, што исто така им дава предност во тајноста на планирањето и споделување на информациите. Преку користење на интернетот тие ги обединуваат актуелните и потенцијалните идни терористички ќелии, со што нивото на нивната оперативната способност се зголемува, а владите се немоќни да ги дознаат и да ги спречат нивните планови. Употребата на интернетот ќе биде сè поинтензивна и ќе претставува главно оружје на терористичките организации против владите ширум светот. Терминот на асиметрично војување денес е актуелен и во светот на информатичката технологија, преку обидите на терористите да пристапат до базите на податоци на владите и безбедносните агенции со цел стекнување предност. Своите акции можат да ги спроведат и преку хакирање и создавање хаос во ранливата и критична инфраструктура. Тоа значи дека во

Првите интернет „хакери“ се занимавале со следење (прислушување) на шифрите во телекомуникациите за да остваруваат бесплатни разговори. Со тоа тие нелегално биле во можност да се поврзат преку одреден компјутер или да разговараат на телефон онолку долго колку што сакаат со своите пријатели или со луѓе што никогаш не ги сретнале

иднина терористичките организации може да користат „netwar“ наместо традиционалните напади за да ја исполнат својата цел. Во блиска иднина човештвото ќе биде сведок на новиот вид тероризам – виртуелниот тероризам, кој ќе се случува во сајбер-просторот, а не физички на земјата. Во оваа нова форма на тероризам, каде што терористите ќе имаат пристап до важни информации со кои се зголемуваат нивните способности, веројатно ќе биде еден од најголемите предизвици во новата ера на електронски иновации, свет којшто секојдневно се усовршува и менува. Флексибилноста на терористичката хиерархија, со нивната организација во мали ќелии и децентрализираното

раководство, им дава предност пред современите општества. Овој проблем дополнително е зголемен со фактот дека терористичките ќелии имаат автономија и независност во планирањето и реализирањето на нивните акции, што им овозможува зголемена лична безбедност и заштита од компромитирање на безбедноста на другите ќелии. Понатаму, сведоци сме на терористички акти извршени од индивидуални терористи кои не припаѓаат во ниедна ќелија, туку самостојно се инспирирани од идеологијата и доктрината на одредена терористичка организација и дејствуваат сами. Заедно со технолошкиот напредок и терористичките организации се во постојана потрага по унапредување

на нивните насилни методи. Желбата на терористите да употребат напредно оружје не е нешто ново. Терористичките организации се свесни дека доколку ја немаат способноста да бидат чекор напред пред нивниот непријател, тогаш сигурно ќе бидат заробени или уништени. Затоа тие се во постојана конкурентна трка со безбедносните и антитерористичките агенции. Технолошкиот напредок на терористичките организации им овозможи способност да изведуваат сложени терористички операции и да извршуваат напади со софистицирано оружје. Во минатото се спроведени многу студии за влијанието на употребата на технолошки напредно оружје од страна на терористите. Може да се заклучи дека, доколку се наруши балансот на способноста за употреба на софистицирано оружје помеѓу терористичките организации и демократските влади, особено во однос на употреба на оружје за масовно уништување, резултатите би биле катастрофални. Демократските влади, безбедносно-разузнавачките агенции користат напредна технологија со цел да ги обезбедат и контролираат критичните области од терористичките активности, како и да собираат разузнавачки информации. Современите терористички организации користат софистицирани методи на напад, а нападите од 11 септември во САД се вистински пример за тоа колку терористичката закана може да стане асиметрична, но исто така ја демонстрира и способноста на терористите да подготвуваат, да организираат и да извршуваат истовремени координирани напади. Припадниците на современите терористички организации се добро образовани и технички квалификувани луѓе. Многу од нив се стекнале со професионални вештини како припадници во армијата, а дел од нив посетувале терористичка обука, во терористички кампови во Азија и на Блискиот Исток. Современите терористи се многу добро координирани, логистички поддржани и подготвени за употребата на нови технолошки средства за остварување на нивните цели. Модерната технологија им обезбедува средства на терористите за безбедно да комуницираат, да ги шират своите идеи и да користат неконвенционално оружје на неочекувани начини. Ова е главна карактеристика на асиметричното војување. Имајќи предвид дека комуникациите и

Модерната технологија им обезбедува средства на терористите за безбедно да комуницираат, да ги шират своите идеи и да користат неконвенционално оружје на неочекувани начини. Ова е главна карактеристика на асиметричното војување

компјутерските технологии ќе продолжат да се развиваат, логично е да се заклучи дека трендот меѓу терористите и нивните поддржувачи ќе биде нивна широка употреба. Класичен пример е пресретнатото видео од беспилотното летало „Предатор“ од страна на ирачките милитанти. Во овој неверојатен случај, ирачките милитанти од американските беспилотни летала „Предатор“, успеале да пресретнат видео во реално време, обезбедувајќи се со потребните навремени информации за да ја следат тековната операција на дронот и да ги избегнат американските војници. Милитантите користеле едноставен комерцијален софтвер, како што е „SkyGrabber“, кој може да се купи од интернет. Ова е навистина импресивно и ја прикажува способноста на терористичките организации да иновираат и да ја

користи модерната технологија. Иако овој софтвер не е директно назначен како терористичко оружје, сепак многу јасно ни покажува што може да направи терористот доколку е одлучен и го има потребното знаење. Теоретски, секој што го има потребното технолошко познавање, може да ги претвори модерните технологии во оружје. Овие модерни технологии вклучуваат технологии со електромагнетни импулси каде што може да се уништат електронските компоненти на милиони уреди, оружја направени од пластика што не може да се откријат и специјални хемикалии како што е кршливоста предизвикана од течен метал. Во реалноста, лесно се достапни техничките детали за ракување со новите информатички технологии. Светската информатичка мрежа обезбедува најразлични информации кои се достапни за

секого, вклучувајќи и детални упатства за изработка на бомби, отрови и мешање на смртоносни хемикалии. Можноста за изработка на ОМУ во последните години е драстично зголемена. Причината за ова е што научното знаење за конструирање на овие видови оружје е лесно достапно од различни извори, вклучително и од интернет. За изработка на одредено ОМУ потребно е посебно знаење кое не е лесно достапно, но за одредени типови потребно е само основно предзнаење, а како пример може да се споменат „валканите бомби“. Зголемената достапност на новите технологии во комбинација со мотивацијата и моралот на новиот терористички бран, ни укажува дека технологијата ќе биде сè посилено оружје во арсеналот на терористичките организации.

Лидерите на терористичките организации се експлицитни во нивната желба да набават и да употребат оружје за масовно уништување, што е и најголема закана за безбедноста. Нападот во метрото во Токио, во кој се користеше гас сарин, останува длабоко вознемирувачки пример за капацитетот на терористичките групи да развиваат и користат хемиско, а можеби и биолошко, нуклеарно и радиолошко оружје. Сепак, технологијата, како бесплатен и лесно достапен ресурс, е искористена од терористичките организации и истата игра сериозна улога во организирањето на тероризмот. Денес луѓето сакаат да ги користат погодностите што им ги нуди новата технологија, особено технологијата што има врска со управувањето со информациите. Факт е дека денес технологијата нè ослободува и ни дозволува да правиме работи што не би можеле да помислиме да ги правиме во минатото, а нашиот живот се заснова на функционирање на големи технолошки системи за кои не знаеме се или не ги разбираме во целост. Компјутерот е еден од технолошките системи кои навлегоа во нашите животи на динамичен начин и ги вклучува сите карактеристики на модерната технологија. Терористите можат да ги искористат овие предности користејќи нови технолошки алатки без одредено специфично знаење, бидејќи интернетот може да обезбеди сè.

Алатките и тактиките на современите терористи укажуваат на преминување од традиционалниот облик на тероризам во нова форма каде што секојдневната технологија се користи за исполнување на нивните цели. Новите технологии, вклучително и

информатичките функции, модерните телекомуникациски системи, напредните софтвери, сите достапни на интернет, се користат од страна на терористите за ескалација на нивоата на закана. Тероризмот е феномен кој еволуира глобално. Мора да разбереме дека тероризмот е присутен во нашите животи и не смее да се реагира само по извршен терористички напад, туку борбата треба да биде постојана. Јасно е дека и покрај сите успешни антитерористички операции, никогаш не може да има систем кој целосно ќе ги заштити граѓаните од овие кривични дела. Технолошкиот напредок низ историјата на човештвото јасно се покажа како алатка која придонесува за човечкиот напредок. Денес новите технички достигнувања влијаат на начинот на кој се поврзуваме и ги формираме нашите општествени односи. Сајбер-просторот не само што го менува начинот на кој комуницираме, туку создава и нов тип на социјална реалност. Во рамките на нивната темна страна, овие модерни

технолошки достигнувања откриваат застрашувачки моменти, бидејќи тие лесно можат да се претворат во оружје што може да се користи на многу опасен начин од луѓе кои се занимаваат со нелегални активности. Човештвото не беше свесно за моќта на тероризмот, сè до оној момент кога се доживеа во катастрофални размери. Неуспехот да се предвидат претстојните терористички напади беше проследен со непознавање на претстојниот нов и модерен бран на тероризмот. Оваа слаба страна на демократските држави, во континуитет делува како пречка за модернизација на политиките и методите, со цел да се придонесе за донесување на ефективни антитерористички стратегии. За да можат владите да преземаат ефективни антитерористички мерки и постапки, тие треба постојано да ги следат активностите на терористичките организации и соодветно да пристапат кон формирање на иновативен антитерористички дизајн.

д-р Ненад Танески

Во годинава кога одбележуваме 30-годишен јубилеј од формирањето на македонската одбрана и Армијата достоинствено е да се потсетиме на почетоките, на никулците на македонскиот одбранбен систем. Всушност, осамостојувањето на Република Македонија (РМ) во 1991 година не ќе беше целосно завршено, доколку македонското државно раководство не направи одлучни чекори во насока на градење одбранбен систем за заштита на суверенитетот и интегритетот на територијата и населението со сопствени вооружени сили. Оттаму, изградбата на системот на национална одбрана и формирањето на македонски вооружени сили како Армија на Република Македонија (АРМ) во 1992 година, како еден од најважните атрибути на државноста, претставуваше заокружување на процесот на осамостојување на државата. Изминатите три децении од формирањето на Армијата од историски аспект во светлото на триесетгодишниот јубилеј од нејзиното формирање и градењето на независен македонски одбранбен систем, заслужуваат особено внимание.

Првичните напори на државата беа самостојно да го гради сопствениот систем за одбрана и одбранбена стратегија, а Армијата да се доградува, да се опремува и да се обучува за да може да одговори на сите видови закани и загрозувања на безбедноста и територијалниот интегритет на државата. Во овој и во наредните изданија на магазинот „Штит“ ќе се потсетиме на сложеноста, динамичноста и специфичноста на условите во кои се поставуваа темелите на македонската одбрана и Армијата, на нејзиниот развој и изградбата на одбранбено-безбедносниот систем, нејзината улога во конфликтот во 2001 година, како и нејзиниот огромен придонес во процесот за евроатлантските интеграции.

30-годишен јубилеј од формирањето Од идеја до изградба на сис

Нашата држава уште од самиот почеток својата одбранбена стратегија ја засноваше и ја насочуваше кон евроатлантските политичко-безбедносни интеграции, со јасна намера за нејзино целосно вклучување во ЕУ и во НАТО, во ОН, во ОБСЕ и во други меѓународни организации. Тоа беа основите врз кои се темелеше желбата на државата и на нејзината армија за полноправно членство во Алијансата, на што во изминативе години се работеше интензивно на неколку полиња. Градејќи го сопствениот одбранбен систем, државата воспостави целосна цивилна контрола врз вооружените сили, трансформациите на Армијата и принципите на раководење и командување се спроведуваа според стандардите на НАТО, а обуката и школувањето на офицерите се изведуваат според критериумите на НАТО.

На меѓународен план со своето континуирано учество во мировните операции и операции за поддршка и стабилизација, предводени од Северноатлантската договорна организација (НАТО), Европската Унија (ЕУ), Обединетите нации (ОН)

и сојузничките држави, Армијата во изминатите три децении на најдобар можен начин ја поддржуваше надворешната политика и со тоа всушност ги остваруваше и националните интереси на државата. Во изградбата на Армијата и нејзиното приспособување на современите текови посебно место и улога имаше и присуството на меѓународните вооружени сили на македонската територија, речиси во целиот изминат 30-годишен период. Оттаму, меѓународната димензија на политиките за одбрана стана интегрален дел од општата меѓународна политика на државата. Со етаблирањето на РМ како независна, самостојна и суверена држава, политиката на одбраната на државата се градеше врз јасни национални принципи и со чувство за регионална и меѓународна одговорност.

Почетна нормативно-правна регулатива за одбранбено осамостојување

Историското, културно и духовно наследство на македонскиот народ и неговата многувековна борба за национална слобода и за создавање на сопствена држава,

на македонската одбрана и Армијата

тем на национална одбрана

како и историскиот факт дека РМ е национална држава на македонскиот народ во која се обезбедува целосна граѓанска рамноправност и трајно сожителство на Македонците со Албанците, Турците, Власите, Ромите и другите националности кои

живеат во Република Македонија, се констатации вградени во Декларацијата за сувереност на Социјалистичка Република Македонија изгласана во Собранието на 25 јануари 1991 година. Истата година, на Референдумот

Собранието на Социјалистичка Република Македонија врз основа на член 318 од Уставот на СРМ, а во согласност со Меѓународниот пакт за граѓански и политички права, на седницата одржана на 25 јануари 1991 година, донесе

ДЕКЛАРАЦИЈА за сувереност на Социјалистичка Република Македонија

Член 1

Со оваа декларација се изразува сувереноста на Социјалистичка Република Македонија согласно со уставните определби за независност и територијален интегритет на македонската држава, како и правото на македонскиот народ на самоопределување, вклучувајќи го и правото на отцепување.

Член 2

Политичкиот, стопанскиот и правниот систем на Социјалистичка Република Македонија се темелат на Уставот на СРМ и републичките закони, а во согласност и со определбите изразени во оваа декларација.

Уставот на СФРЈ, сојузните закони и другите сојузни прописи и општи акти ќе се применуваат на територијата на Социјалистичка Република Македонија, доколку не се во спротивност на Уставот на СРМ, републичките закони и одлуките на Собранието со кои се остварува сувереноста на СРМ.

одржан на 8 септември, граѓаните јасно ја искажаа својата волја РМ да се конституира како суверена, самостојна, граѓанска и демократска држава.

Сепак, суштински најважна правна основа за формирање на сопствени вооружени сили е членот 51 од Повелбата на Организацијата на ОН, според кој на секоја суверена држава ѝ се признава правото да организира сопствена одбрана. Врз основа на претходно споменатата Декларација за сувереност, на 17 ноември 1991 година, Собранието го усвојува Уставот на Република Македонија, според кој Република Македонија е суверена, самостојна,

демократска и социјална држава, а одбраната на државата се организира со сопствени вооружени сили. Според Уставот, вооружените сили го штитат територијалниот интегритет и независноста на

Републиката. Тоа за државата значеше не само право и основа за организирање на своја одбрана, туку и меѓународен легитимитет за формирање на сопствен одбранбен систем. Уставот на РМ ја дефинира одбраната на земјата во посебно поглавје, а во членот 122 се прецизира: „Вооружените сили на Република Македонија го штитат територијалниот интегритет и независноста на Републиката“. Од идејата за организирање на самостојна одбрана произлегоа повеќе прашања за кои требаше да се најдат соодветни одговори, бидејќи секоја крупна грешка во тие несигурни и турбулентни времиња, можеше да има несогледиви последици по безбедноста на државата. Еден од најгорливите предизвици кој требаше да се разреши беше изнаоѓање начин за

заминувањето на Југословенската народна армија (ЈНА). ЈНА во тоа време сè уште беше распоредена на територијата на РМ со значителен број на војници, вооружување и техника, а нејзината дислокација

и напуштање на РМ требаше да се спроведе по можност на мирен начин, без предизвикување на провокации или судир кои би имале трагични последици по граѓаните и имотот на РМ. Паралелно со тоа, се работеше на изнаоѓање на модел на одбрана на државата, создавање на правна основа на одбраната, преземање контрола за обезбедувањето на државната граница, создавање на вооружените сили и, конечно, воспоставување на меѓународна соработка во областа на одбраната како нужна претпоставка за зачувување на мирот на југот на Балканот, кој веќе беше зафатен со граѓански војни. Според Трајан Гоцевски, министер за одбрана во првата политичка Влада на РМ, креирањето на политиката на одбраната се одвиваше во три фази: одбранбено осамостојување на државата, кое траеше до мај 1992 година, потоа дефинирање на националната безбедносна и одбранбена политика и почетното структурирање на одбранбено-заштитен систем кое траеше до 1995 година и заклучно институционализација на политиката на националната безбедност и на системот на национална одбрана, интензивирање на мерките за асоцирање во колективните системи за безбедност и НАТО, како крајна цел на нашата национална одбранбена политика.

Избор на модел за македонската одбрана

Поаѓајќи од легитимните безбедносни аспекти, системот на нашата одбрана

се темелеше врз принципите на вооружена борба со ангажирање на сите ресурси со кои располага државата и директна заштита и гаранции на нашите безбедносни интереси во рамките на НАТО. Во таа насока, Уставот на РМ ги даде и основните претпоставки за организирање на одбраната, но исто така отвори можност да започне процес за изработка и донесување на Закон за одбрана и формирање на АРМ како легитимна и регуларна вооружена сила на РМ, што дотогаш не беше можно. Во натамошните одредби Уставот посочува дека „Одбраната на Републиката се уредува со закон што се донесува со двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници“. Притоа, во Законот за одбрана беше потребно да се изврши операционализација на уставните одредби.

Па, така, веднаш по донесувањето на Уставот, како прво и исклучително важно се наметна прашањето за утврдување на моделот на одбрана. Во опција беа повеќе пристапи дефинирани од различни засегнати групи со различни појдовни основи и различни сознанија. Прва група промотори на идниот модел на одбрана на државата беа македонски старешини со повисоки чинови на служба во ЈНА, заедно со оние кои веќе беа вратени. Во другата група беа активните и резервни старешини од редовите на македонската Територијална одбрана (ТО), додека третата група ја сочинуваа претставници на цивилните структури и политички партии кои по различни основи се сметаа за компетентни во поглед на прашањето за моделот на одбраната на државата. Во тој процес, важни беа и се следеа насоките од претседателот на државата, Собранието, Владата, Советот за безбедност, потоа искуствата од повеќе земји (Австрија, Швајцарија, Германија, Русија, Бугарија, Турција итн.), Институтот за одбрана и други. Целта на сите инволвирани беше да се формира модел кој ќе биде ефикасен, респектиран и со исклучиво одбранбен карактер. После низа консултации и полемики, беше избран моделот на одбрана на државата со кој се предвидува одбранбениот систем да се потпира врз три столба: вооружените сили, цивилната одбрана и колективните системи за безбедност и одбрана.

Првиот Закон за одбрана

Првиот Закон за одбрана од 1992 година се темелеше врз принципите

на граѓанско општество, а според начинот на нормирање е јасен, краток и прецизен. И самите автори вклучени во изработката, признаваат дека некои решенија можеле да се осмислат и подобро, како на пример, дека идејата за цивилната заштита можеби концепциски требала да се уреди по принципот Швајцарија, Австрија, Данска... Меѓутоа, заради временскиот теснец и турбулентните услови во периодот на изработка на Законот, оваа проблематика останала да се доразработи и прецизира во наредните години. Она што заслужува да се истакне е дека и во текот на изработката на самиот текст на Законот за одбрана имало спротивставени ставови меѓу две струи. Имено, високи раководители на тогашната ТО инсистирале во Законот прецизно и експлицитно да биде наведено дека вооружените сили на РМ се формираат врз темелите на македонската ТО. Втората струја доаѓала од старешините на тогашната ЈНА кои барале носење посебни закони кои се однесуваат на Армијата и офицерскиот кор, како и посебен Закон за вооружените сили. Но, тоа не соодветствувало со демократскиот и граѓански коцепт на државата. Во една прилика, група воени старешини дури понудиле и готов текст на Закон за одбрана, изработен според видувањата, интересите и барањата на офицерскиот кор на Армијата, но истиот бил категорично одбиен од страна на МО. Двете претходно спомнати струи составени од старешини вратени од тогашната ЈНА и старешини од македонската ТО на интересен план во рамките на новоформираните вооружени сили, ги продолжиле антагонизмот и исклучивоста, меѓу другото и при поставувањето на персонал на клучни должности во АРМ. Кулминацијата се случила кога се одлучувало за најпрестижната должност, началник на Генералштабот на Армијата, конфликт кој бил разрешен со директна интервенција на тогашниот претседател Киро Глигоров и според Законот за одбрана, врховен командант на вооружените сили. За прв началник на ГШ и лидер на новата АРМ беше одреден генералот Митре Арсовски, дотогашен началник на Штабот на Третата воена област на ЈНА.

д-р Павле Арсовски, генерал-мајор

78 години од Февруарскиот поход

Основната замисла на Февруарскиот поход, според Апостолски, опишани во книгата „Февруарскиот поход“, биле да се изврши пробив со три оперативни групи, кои ќе имаат воено и политичко раковоство од највисоките форуми. Со едната група во Централна, а со другата низ Источна Македонија. Било одлучено едната група да остане во реонот на Кожуф и Тиквеш и воопшто на десниот брег на Вардар кон Велес. Ваквата замисла на походот покажува дека Главниот штаб на ЦК на КПМ сакал што повеќе да се разгори востанието во цела Македонија. Според Михаило Апостолски со Февруарскиот поход целта била постигната. Четиринаесет дена се воделе жестоки битки во реонот Велес – Прилеп – Кавадарци, цел месец во Тиквешко и Повардарјето. Битките биле решавачки за превласт во окупираната Македонија. Со тоа и се објаснува нивната голема жештина, а победата на единиците на Главниот штаб на Македонија е значајна, по што следните месеци се случуваат важни историски настани значајни за создавањето на современата македонска држава. Освен утврдувањето на задачите на единиците, планот бил да има и политичко и воено раководење со краиштата каде се задржувале бригадите. Цветко Узуноски, како тогашен комесар на Главниот штаб, бил воено и политичко раковоство во централниот дел од Македонија Прилеп – Велес и во Западна Македонија, заедно со Панче Неделковски, а во реонот на Тиквеш и на Кожув биле Добривоје Радосављевиќ-Орце и Борко Темелкоски-Лилјак. Зададените задачи, единиците во Февруарскиот поход, иако се одликувале

Февруарскиот поход, реализиран од 31 јануари до 24 февруари 1944 година е вистинска епопеја на македонскиот народ во кој се соединуваат воените дејства и активностите на народот, со што е демонстрирана исклучителна храброст, самопожртвување и подготвеност да се достигне националната и социјалната слобода во земјата

со долги напорни маршеви и битки, во тешки временски услови, ги реализирале успешно и според планот. Особено биле тешки дејствата на Првата македонско-косовска ударна бригада во реонот на Прилеп и Богомила, која постојано морала да се пробива во бројните окупаторски заседи. Петар Брајовиќ, командант на првата Македонско-косовска бригада, во „Дневник“ запишал: „14 февруари. Во 15 часот пристигнавме во Карацова. По патот непрекинато врнеше снег. Имаше голема виулица. Лугето беа боси и извалкани. Имавме тројца замрзнати и 26 премрзнати“. Бригадата, пробивајќи се низ заседите од с. Никодин до Црна Река, водела непрекинати борби на просторот, чија длабочина изнесувала 27 километри воздушна линија. Но, бригадата редовно го пробивала фронтот со главнината на своите сили, отворајќи си пат низ распоредот на бугарската војска и полиција. Овде се гледала големата политичка свест на борците и истрајноста во реализација на задачите. „Во Никодин се втурнавме ненадејно и тогаш вчудоневидените Бугари кои, не очекувајќи таква дрскост, пагаа покосени од нашите рафали покрај селските плотишта и на излезите од куќите. Немаа време ни да се соземат и да разберат што ги снајде, а ние задоволни од извршената

задача веќе се враќавме кон бригадата“, забележал Киро Сотировски-Строгов за нивните активности во Февруарскиот поход. Во зимски услови, Првата Македонско-косовска ударна бригада за 14 дена изминала пат од 260 километри или, просечно, дневно, по 18 километри, а третата група баталјони за 23 дена над 440 километри или, просечно, дневно, по 22 километри. Токму затоа Февруарскиот поход е поход со висока морална политичка свест на секој борец, а искуствата од неговата реализација се од големо значење заради примената на оперативните и тактички начела за водење партизанска војна. Дека тоа што го направиле единиците во Февруарскиот поход е од големо значење го потврдил и шефот на сојузничката англиска мисија, мајорот Џорџ Квајн, што ја дал за британски весник. Тој рекол: „Никогаш во животот не сум видел толку висок морал како кај борците во заедничкиот поход. Тоа доаѓа од вербата во победата и вербата во своите раководители. Квајн, исто така, и за бригадниот весник „Народен војник“ (1944), изјавил: „Со моралот што го имате ништо не ќе може да ве спречи во борбата за слобода“.

Каролина Мицевска
Зоран Василески

70 години Организација на резервни офицери на Република Северна Македонија (1952-2022)

ЗРОПМ во периодот 1959-1969

Здружението на резервните офицери и подофицери на Македонија на Третиот конгрес донесе одлука во Здружението да се опфатат и резервните подофицери. На 4 декември 1959 г. било одржано Второто собрание на кое било одлучено во поголемите општински организации да се формираат основни организации. Така, на крајот на 1959 г. во ЗРОПМ биле евидентирани 208 основни организации. На Второто собрание на ЗРОПМ, секретарот на Главниот одбор, Алојз Пипан, поднел реферат на тема „За некои проблеми од општествената активност на резервните офицери и подофицери во Македонија“, а потполковникот на ЈНА, Гојко Стевковски, кореферат на тема „За некои прашања на военостручното усовршување на резервниот старешински кадар“. Во рефератот на Алојз Пипан биле опфатени повеќе актуелни прашања

Организацијата на резервните офицери на Република Северна Македонија оваа година одбележува значаен јубилеј – 70 години од основањето во далечната 1952 година. Веќе е формиран Одбор за одбележување на оваа значајна годишнина на чие чело е претседателот на ОРОПСМ, д-р Гоце Георгиев. Со цел да ја запознаеме пошироката јавност со позначајните елементи во функционирањето и развојот на Организацијата, во овој и во наредните броеви на „Штит“ ќе објавуваме повеќе прилози кои го отсликуваат изминатиот период, за што изразуваме посебна благодарност до Министерството за одбрана.

од активната на ЗРОПМ, меѓу кои посебно било нагласено ангажирањето на членството во ВВВ (Вонармиско воено воспитување) на младината и на граѓаните. Во тоа време во НР Македонија функционираше 12 центри за ВВВ, а во нивните стручни одбори биле ангажирани 83 резервни офицери

и подофицери. Во текот на 1959 г., во центрите за ВВВ биле организирани 1059 предавања на кои учествувале 117.305 слушатели. Во периодот од 1954 до 1959 г., центрите организирале 127 курсеви со 1684 слушатели. На разни здружени вежби и маршеви учествувале 32.450 учесници, а во посети на единици

на Армијата и на технички собири, 4700 учесници. Во рамките на BBB, од особено значење е ангажирањето на Здружението во предвојничката обука со која плански се опфаќа работничката, селската, средношколската и студентската младина. 732 резервни офицери и 1200 подофицери биле непосредно ангажирани во реализацијата на програмските содржини по предвојничка обука. Во текот на педесеттите години, особено внимание заслужува ангажирањето на членството на ЗРОПМ во раководствата и во активностите на другите општествени организации, во Стрелчкиот сојуз, во Народна техника и во Воздухопловниот сојуз. Значајни активности во овој период ЗРОПМ остварувал и во военостручното оспособување на членството. Обуката се остварувала преку предавања, прикажување военонаставни филмови, семинари, технички собири, учество во воени вежби и слично. Во 53 општини биле организирани 208 семинари, во 63 општини биле одржани 805 предавања, а во 48 општини биле прикажани 245 наставни филмови. Исто така, во 51 општина резервните офицери и подофицери присуствувале на 166 воени вежби на Армијата, а на територијата на 20 општини биле организирани 43 технички собири. Присуството на споменатите форми на обука изнесува 63 проценти од вкупниот број на членството, а планирањето на обуката го вршеле: Главниот одбор на ЗРОПМ, околските и општинските одбори. Плановите и програмите за обука биле приспособени на нивото на знаењата и интересот на резервните офицери и подофицери, како и оцената за потребите од ваков вид обука која се координирала со Командата на Скопската армиска област. Во плановите и во програмите за обука, најмногу биле застапени военостручни теми, теми од НОВ, од техничкиот развој на современото вооружување и меѓународните военополитички односи. Предавачкиот кадар главно се обезбедувал од постојаниот старешински состав на Армијата, а во некои средини, носители на обработката на дел од содржините биле резервни офицери-членови на ЗРОПМ. Како самостојна асоцијација ЗРОПМ функционираше до 1961 г., кога на Четвртиот заеднички конгрес на боречките организации било одлучено сите сродни организации (Сојузот на борците од НОВ, Сојузот на воените инвалиди и Здружението на резервните офицери и подофицери) да се обединат во Сојуз на здруженијата на борците од НОВ. Ваквата одлука била поттикната од оцената дека сите боречки организации имале исти задачи и дека нивното организациско обединување ќе придонесе за нивна поефикасна соработка. На општинско, околско и републичко ниво, наместо поранешните органи биле

формирани нови органи – комисији за резервни офицери и подофицери. Овие органи постоеле и функционираше како интегрален дел на тогашниот Сојуз на здруженијата на борците од НОВ, но биле самостојни во планирањето и во реализацијата на програмските задачи кои се однесувале на резервните офицери и подофицери. Комисиите формирале поткомисији за повеќе области: за военостручна обука, за агитација, пропаганда и културно-забавен живот. Во текот на шеесеттите години, тежиштето на активностите било насочено кон военостручното оспособување како дополнителен вид обука, покрај оној што го организирала Армијата. Плановите за обука ги донесувале општинските органи, а со нив за обуката на резервните офицери и подофицери биле планирани вкупно 36 часа или шест работни дена годишно. Во обуката биле застапени

теоретски подготовки во траење од 12 часа што им претходеа на практичните содржини; решавање тактичка задача (индивидуално или групно) во траење од 12 часа; учество во тактичко-ориентационен марш во траење од шест часа и присуство на тактичко-технички собир во траење од шест часа, што се организирал во договор со соодветната команда на гарнизон на Армијата што ги обезбедувала техничките средства. Во периодот од април 1965 до јули 1969 г., во обуката биле остварени значајни активности: 1.762 предавања на кои учествувале 125.416 резервни старешини и граѓани; 43 технички собири на кои присуствувале 4.432 резервни офицери и подофицери; 85 тактичко-ориентациони маршеви на кои учествувале 13.888 учесници, а биле решавани и 347 тактички задачи. Во основните и во средните училишта биле одржани 900 предавања на кои присуствувале 107.000 ученици, при што темите биле приспособувани на возраста на учениците. Истовремено биле одржани и 1.722 предавања во работничките и во народните университети на кои учествувале

180.580 граѓани. Биле организирани 543 натпревари во гаѓање со војничка пушка и со малокалибарски пиштол во кои учествувале 20.412 резервни старешини, припадници на постојаниот состав на армијата и на милицијата. Само во 1968 г. биле прикажани 82 наставни филмови кои ги следеле 8.138 резервни старешини. Присуството на резервните старешини на обуката во општините било различно и се движело од 40 до 70 проценти, а републичкиот просек изнесувал 55 проценти од вкупниот број зачленети старешини. Според податоците од споменатиот извештај, 16.050 старешини индивидуално работеле на своето военостручно усовршување, редовно проучувајќи ги воените списанија: „Воен гласник“, „Воентехнички гласник“, „Воздухопловен гласник“, „Военосанитетски гласник“, „Заднина“, „Воено дело“ и друга

литература. Значајно е да се истакне дека ваквите резултати во обуката се плод и на мошне добрата соработка со: Командата на Скопската армиска област, Републичкиот секретаријат за народна одбрана, тогашниот Социјалистички сојуз, Воздухопловниот и Стрелчкиот сојуз, Заедницата на работничките и народни университети, ЦК на Сојузот на младината, Планинарскиот сојуз, како и бројните други организации. Во овој период во СР Македонија, вкупниот број на резервни воени старешини изнесувал 35.000, од кои во ЗРОПМ биле зачленети 24.273. Со разни мирновременски и со воени одликувања биле одликувани 305 резервни старешини, а над 1.500 биле унапредени во повисоки чинови. Во периодот од 1961 до 1969 г., претседатели на Комисијата за резервни офицери и подофицери при Претседателството на СЗБ од НОВ на СР Македонија биле: Тихомир Милошевски (1961–1964), Јанко Тодоровски (1965–1968) и Наџи Сали (1968–1969). (Продолжува во следниот број)

Како Талибанците може да ја финансираат новата влада на Авганистан

Ханиф Суфизада од Универзитетот Небраска, САД, експерт кој долги години ги проучува финансиите на Талибанците и владата поддржана од Америка во својство на аналитичар за економска политика во Центарот за авганистански студии, смета дека за да се разбере како Талибанците ќе платат за нивната влада треба да се гледа малку и ретроспективно како и да се разгледа периодот кога последниот пат се на власт, а тоа е пред повеќе од 20 години. Но, треба да се има во предвид дека во меѓувреме, односно период од две децении Кабул доста се промени. Истото се однесува и на самиот Авганистан, кој во тој период брои помалку од 20 милиони и се потпира на меѓународните групи за помош. Така, на пример, во 1997 година, талибанската влада има буџет од само 100.000 американски долари, што е едвај доволно за платите на државните службеници, а не пак за административните и развојните потреби на целата земја. Денес, Авганистан значително е променет. Бројчано, населението значително се зголеми, а граѓаните се повеќе очекуваат услуги како што се здравствена заштита, образование и основни комунални услуги. Веќе во 2020 година, Авганистан има невоен буџет од

5,6 милијарди долари, како резултат на што Кабул од град опустошен од војна се претвара во модерна престолнина, со голем број на високи згради, интернет кафулиња, ресторани и универзитети. Најголемиот дел од трошоците за развој и инфраструктура во 2001 година се од други земји, додека САД и другите меѓународни донатори во тој период покриваат околу 75% од владините невоени трошоци. Покрај тоа, од 2001-та година САД трошат и 5, 8 милијарди долари за економски и инфраструктурен развој.

Сепак, во последниве години голем дел од домашните трошоци почнаа да се покриваат од владините приходи генерирани од царински давачки, даноци, приходи од надоместоци за услуги како што се пасоши, телекомуникации и патишта, како и приходи од огромното но претежно неискористено минерално богатство. Овие приходи би биле многу повисоки да изостанеше ендемичната корупција на владата, која некои експерти и официјални лица ја наведуваат како клучна причина за нејзиниот пад. Интересен факт е што и финасискиот извештај од мај 2021 година сугерира дека секој ден се проневеруваат 8 милиони долари надвор од земјата, што би можело да достигне околу 3 милијарди долари годишно.

Од каде Талибанците добиваат пари ?

Порано, Талибанците остваруваа значителен дел од своите приходи од трговијата со дрога. Во меѓувреме, тие имаа и свои приходи за финансирање не само на нивниот бунт туку и за периодот откако ќе ја добијат контролата врз земјата. Така на пример, само во фискалната година 2019-2020 година, тие заработуваа 1,6 милијарди долари од широк спектар на извори. Но, најголемата сума во истата година во износ од 416 милиони долари ја заработуваа од продажбата на опиум. Над 400 милиони долари се инкасираа од рударството на минерали како железна руда, мермер и злато, а 240 милиони долари од донации од приватни донатори и групи. Во контекст на ова треба да се спомене и дека американските разузнавачки агенции па и други актери веруваат дека различни земји, вклучувајќи ги Русија, Иран, Пакистан и Кина, помогнале во финансирањето на Талибанците. Токму со овие ресурси, Талибанците можеа да купат многу оружје и да ги зголемат своите воени редови, притоа користејќи го повлекувањето на САД. Затоа и го освоија Авганистан за само неколку недели.

Предизвици со кои се соочува Авганистан

Да се добие војна може да биде полесно отколку да се води една земја која се соочува со многу проблеми. Таква една земја е и Авганистан кој во моментот претрпува тешка суша која им се заканува на над 12 милиони луѓе – односно на една третина од населението - со „кризни“ или „итни“ нивоа на несигурност во храната. Аналогно, цените на храната и другите основни производи се зголемуваат а повеќето банки иако почнаа да се отвораат сепак се со ограничена достапност на готовина. Дополнително, како и многу други земји, економија е повредена и од COVID-19-а некои стравуваат од повторно влошени ситуации поради намалените стапки на вакцинација. Дополнително, и многу јавни здравствени установи се соочуваат со сериозен недостаток на средства. Талибанците се соочуваат и со големи финансиски предизвици. Околу 9,4 милијарди долари од меѓународните резерви во Авганистан се замрзнати по превземањето на Кабул од страна на Талибанците. Меѓународниот монетарен фонд суспендира повеќе од 400 милиони американски резерви на долари за итни случаи/непредвидени ситуации/природни непогоди, а Европската унија ги стопира плановите за испорачување на 1,4 милијарди долари помош за Авганистан до 2025 година. Сепак, Авганистан изобилува со огромно, недопрено богатство на минерали, вклучувајќи литиум и бакар

Пет потенцијални извори за финансирање на новата влада

Додека процесот на формирањето на талибанската влада и заговарањето на иден курс на движење, на талибанците им се на располагање неколку извори на средства што можеби ќе можат да се искористат за да се генерираат доволно пари за водење на повторно преземената земја:

Царина и оданочување. Сега, кога Талибанците имаат целосна контрола врз граничните премини на Авганистан и владините канцеларии, тие можат да почнат со наплата на сите увозни и други даноци.

Дрога. Талибанците тврдат дека нема да дозволат авганистанските земјоделци да одгледуваат афион опиум, бидејќи бараат меѓународно признавање за нивното владеење. Но, тие може да се премислат ако тоа признание не дојде. Во тој случај можеби ќе можат да продолжат да генерираат значителен извор на приход од шверц на дрога. Наводно, Авганистан е одговорен за околу 80% од глобалната резерва на опиум и хероин.

Рударство. Се проценува дека Авганистан има минерали во вредност

од 1 трилион долари во своите планини и други делови на земјата. Кина со особено нетрпение сака да ги ископува овие метали, вклучително и оние што се од клучно значење за модерниот синџир на снабдување, како што се литиум, железо, бакар и кобалт. Но, ова можеби и нема да случи наскоро. Незападните земји. Спроед

таа е исто така заинтересирана да ја прошири својата иницијатива „Појас и пат“ (во оригинал: Belt and Road Initiative) - глобален проект за развој на инфраструктурата - во Авганистан. Помош од Западот. Дури и со овие други извори на приход, Ханиф Суфизада верува дека Талибанците ќе сакаат да ја повратат помошта

Со преземањето на власта, воспоставувањето на целосна контрола врз Авганистан и формирањето на влада, логично е да се очекува

Талибанците да најдат на предизвици поврзани со прашањето како финансиски да ја одржат својата земја и економија. Имено, во изминатите 20 години, огромното мнозинство од невоениот буџет и борбената сила на авганистанската влада е финансирано од американската влада и други земји. Но, секој процент од овој вид на финансирање се „стопи“ во август 2021 година. Авганистан остана без американска помош и со замрзнати милијарди девизни резерви на централната банка, Затоа, Талибанците ќе мора да најдат други средства за исплаќање плати, како и за поддршка на граѓаните и инфраструктурата

неофицијални наводи, неколку влади, вклучително Русија, Катар, Иран и Пакистан финансиски им помагаат на Талибанците. Овие земји може и да ја продолжат оваа пракса. Но факт е дека по падот на претходната авганистанска влада во август, поранешните претставници на централната банка неофицијано тврдат дека една земја во регионот, а тоа најверојатно е Катар, инјектирала милиони долари за поддршка на авганистанската економија. Исто така и Кина се истакнува по своите потенцијални врски со новата влада, бидејќи Талибанците неодамна ја прогласуваат за „главен партнер“. Во тој контекст, на 8 септември 2021 година, Кина и дава на владата на Авганистан 31 милиони долари итна помош. Но, освен за рударството на минерали,

од САД и другите западни земји и да се ослободат од санкциите на Обединетите нации воведени од 1999 година. Талибанците тврдат дека имаат намера да се однесуваат поинаку отколку во 1990-тите, вклучително во однос на почитување на правата на жените и не дозволување на терористи да дејствуваат од Авганистан. Така најверојатно ЕУ, САД и другите влади можеби ќе сакаат да користат помош и замрзнати резерви како потпора за да Талибанците ги одржат овие ветувања.

м-р Билјана Поповска
(адаптирано од:

Minerals, drugs and China: How the Taliban might finance their new Afghan government (theconversation.com)

Конвенционална поддршка

Со Законот за национална безбедност на Соединетите Американски Држави (САД) од 26 јули 1947 година се отворила Канцеларијата на секретарот за одбрана (Secretary of Defence), за да ја надгледува работата на Националниот воен естаблишмент на САД (National Military Establishment – NME) кој, пак, бил составен од Националниот совет за безбедност на САД (National Security Council – NSC) и оддели за секој од видовите на вооружените сили на САД, вклучително и оддел за новоформираното воено воздухопловство. Преку поставувањето на Националниот воен естаблишмент и неговата работа, САД ја прифатиле потребата за реорганизација заради зголемување на ефикасноста на сопствените вооружени сили во спротивставување на новата закана, задржување на сојузниците и исполнување на своите стратегиски цели и интереси, овозможувајќи во исто време заштеда на многу потребните финансиски средства во периодот по завршувањето на Втората светска

Успешното детонирање на првите атомски бомби над градовите Хирошима и Нагасаки во Јапонија на светот му претстави нови воени алатки. Овие алатки се карактеризирале со дотогаш невидена моќ предизвикана од драматичниот скок во развојот на нивните капацитети и можности

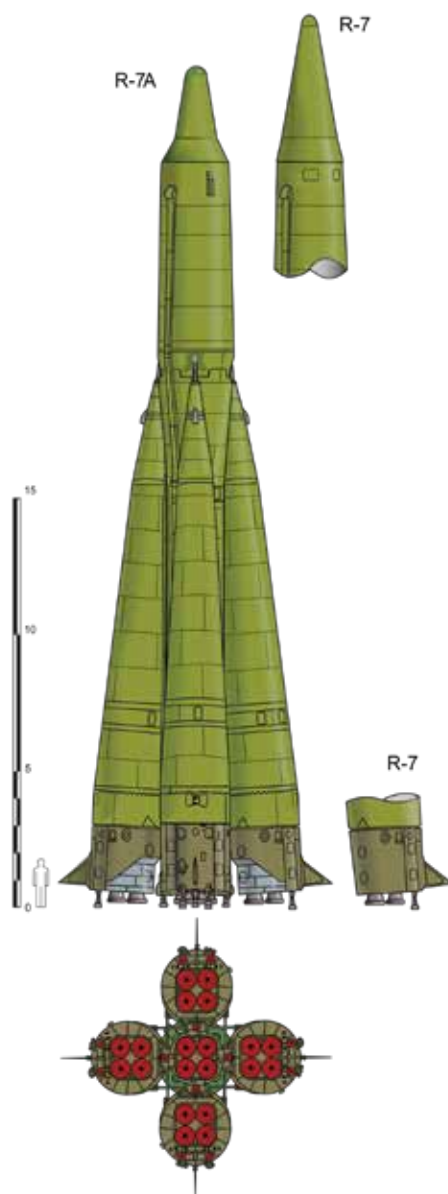
војна. Формирањето на Одделот за воено воздухопловство значело дека во САД ја препознаваат неговата улога како носител на главното средство за одвраќање на противникот. Во исто време, обединувањето на трите оддели под единствена команда значело дека конвенционалните вооружени сили ќе продолжат да дејствуваат како главна борбена сила на САД. Заради спротивставување на заканата од Сојузот на Советски Социјалистички Републики (СССР), САД се потпилале врз конвенционалните вооружени сили за да ги поддржат напорите за одвраќање, претставени преку атомските бомби, за да се сопре ширењето на комунизмот низ Европа, на Средниот Исток и на Далечниот Исток. Главни причини за тоа биле:

(1) задржување на воздухопловите во рамки на постоечката армија и воената морнарица за поддршка на нивните мисии и (2) поддршка на напорите на армијата и воената морнарица за адаптирање за успешно учество во идните конфликти и финансирање на нивниот иден развој. На почетокот на Студената војна, плодната работа на првиот секретар за одбрана на САД, Џејмс Форестал (James Forrestal), била одлучувачка. Според Кенет Кондит (Kenneth W. Condit, „The Joint Chiefs of Staff and National Policy, Volume II, 1947-1949“), успехот на договорите од Ки Вест и Њупорт бил без преседан заради тоа што биле премостени разликите помеѓу видовите предизвикани од постојаните препирања за ограничените средства

за финансирање. На состаноците во Ки Вест и Њупорт било одлучено Воената морнарица да престане со развој на сопственото воено воздухопловство, но да ги задржи воздухопловите за поддршка на својата поморска мисија. Военото воздухопловство ја добило одговорноста за стратегиско бомбардирање со користење на атомските бомби. Главна причина за тоа била загриженоста на Здружениот генералштаб (Joint Chiefs of Staff – JCS) на САД заради можното дуплирање при прием на поединечни, некоординирани или, дури и меѓусебно спротивставувачки побарувања за користење на атомските бомби. На копнените сили им било дозволено да ги задржат воздухопловите за извидување и за извршување на задачи за медицинска евакуација и евакуација на жртви. Големината на Маринскиот корпус, под команда на Воената морнарица, била ограничена на не повеќе од четири дивизии, или со команда што не била поголема од корпус.

Војната во Кореја започнала со претпоставена рамнотежа помеѓу СССР и САД заради успешниот тест на Советите на 29 август 1949 година. Постоенето на атомските бомби не го ограничило користењето на конвенционални единици и тактики. Според Роберт Доти (Robert A. Doughty, „The Evolution of US Army Tactical Doctrine, 1946-76“), инсистирањето армијата за опколување наместо за пенетрација е остаток од искуствата од Втората светска војна. Овој остаток само ја потенцира системската парализа во стратегиското размислување и слепилото кон класичните принципи на војната предизвикани од воведувањето на атомската бомба во арсеналот на вооружените сили на САД. Од војната во Кореја се извлечени научени лекции за недостатокот на прецизна огнена поддршка, недостаток на мобилност, намален опстанок на трупите на бојното поле и недостаток на нивна одржливост на бојното поле. Вооружените сили на САД не располагале со доволно средства за противоклопна борба, имале откриени и незаштитени крила и меѓупростори во борбениот распоред и немале постојано и непрекинато снабдување со муниција. Овие научени лекции воделе кон структурални промени на вооружените сили на САД по завршување на војната во Кореја. Според Ендру Бачевич (Andrew Bacevich, „The Pentatonic Era, The US Army between Korea and Vietnam“), заради зголемување на огнената моќ и подобрување на опстанокот на трупите и нивната одржливост на бојното поле, Армијата на САД во 1957 година започнала со користење на формацијата на „петделна“ дивизија (pentomic division). Големината на оваа формација овозможувала нејзин „растресит“ распоред како мерка за заштита од евентуална употреба на

Според д-р Стефен Мекфарланд (Dr. Stephen L. McFarland, „The Air Force in the Cold War, 1945–60: Birth of a New Defense Paradigm“), иако прифаќањето на атомската бомба во арсеналот на вооружените сили на САД побарувало нивна реорганизација, таа сепак била прифатена како стратегиско средство за одвраќање на новиот непријател кој се појавува по крајот на Втората светска војна

тактички нуклеарни боеви глави. Составот овозможувал дивизијата да поседува доволно голема огнена моќ и поддршка за успешно спротивставување на кој било противник. „Петделната“ дивизија, во голема мера, наликува на моментниот бригаден борбен тим (Brigade Combat Team – BCT) на Армијата на САД или Полковскиот Борбен Тим (Regimental Combat Team – RCT) на Маринскиот корпус на САД. Според Бачевич, неуспехот на оваа формација да најде своја долгорочна примена се должи на губењето на командувањето на ниво на баталјон, што довело до голема празнина помеѓу командувањето на ниво чета и на ниво бригада (полк). Командувањето со многу елементи со големина на чета резултирало со широк распон на командување и ја намалила постечката кохезија на ниво на баталјон. Според зборовите на секретарот за одбрана на САД, Лојд Остин (Lloyd Austin), на САД им е потребно ресурсите да се совпааат со стратегијата, стратегијата да се совпаѓа со политичките одлуки, а политички одлуки да ја одразуваат волјата на американскиот народ. Таа намера на секретарот ја илустрира потребата за димензионирање на вооружените сили во согласност со заканата на којашто треба да ѝ се спротивстават. Во моментов, слично како и во првите две декади од Студената војна, има ограничувања врз деловите од буџетот наменети за вооружените сили. Без разлика дали ги споредуваме „Б-29“ и „Ту-4“ бомбардерите, или ги споредуваме проектилите „Атлас“ и „Семјорка“, технологијата продолжува да опстојува како клучен фактор за нашите капацитети за спротивставување на заканите од нашите противници. Денеска, како и во минатото, конвенционалните сили ја одржуваат својата важност заради тоа што тие се силите кои ги поддржуваат средствата за одвраќање. Лична забелешка на авторот е дека членството на Република Северна Македонија во НАТО алијансата, во голема мера придонесе кај воените авторитети во Република Северна Македонија и кај цивилните авторитети кои ги носат политичките одлуки – да се појават „системската парализа во стратегиското размислување и слепилото кон класичните принципи на војната“. После, безмалку две години од нашето полноправно зачленување во најсилната воена алијанса на денешницава, Армијата на Република Северна Македонија сè уште планира модернизација и одбрана на државата, што единствено и ексклузивно се темели врз член 5 од Североатлантскиот договор, набљудувајќи во меѓувреме како вооружените сили на нашите соседи се модернизираат и се трансформираат.

Томица Ристоски

Под знамето на ООН

Обучени единици и соодветна опрема – гаранција за успех

ООН мора да има подготвено соодветни насоки за делување во мировните операции, а земјите кои придонесуваат со воени и полициски контингенти, да имаат обезбедено персонал, подготвен за извршување на задачите пред нивното распоредување во операции. Покрај тоа, се наметнува потреба ООН да развива свои процедури за процена на оперативната подготвеност на персоналот, со цел верификација на нивната подготвеност и соодветна опременост за извршување на мандатот на мисијата.

За генерирање на потребните сили и способности во операциите, особено разубавачките, инженерските и медицинските капацитети, кои „сините шлемови“ ги истакнуваат како недоволни, потребни се поусогласени и координирани напори, и од ООН и од земјите-контрибутори. За подобрување на перформансите на униформираните контингенти неопходно е утврдување на

Имплементацијата на доделениот мандат на мировните сили на ООН не дозволува импровизации и неподготвеност за дејствување на персоналот на терен. Во таа насока, неопходна е поддршка, како од ООН така и од земјите кои придонесуваат со персонал

прецизни стандарди за ангажирање на полициски и војнички, во насока на привлекување и ангажман на најспособниот и квалитетен персонал. Секцијата Strategic Force Generation and Capability Planning Cell во состав на Одделот за мировни операции (DPO) во голема мера придонесува кон полесно генерирање и распоредување униформирани персонал во мировните операции преку одржување на базата на податоци на Peacekeeping Capability Readiness System (PCRS).

Современата техника има особено важна улога во осигурувањето дека мировните операции се подготвени да одговорат на предизвиците во 21 век. Со користење соодветна

техника, мировните операции имаат предуслови за поефикасно искористување на ресурсите, поедноставување на работните процеси и подобро разбирање на средините во кои мировниците на ООН дејствуваат, а се подобрува и безбедноста на мировниците и придружниот персонал. Пример за ова е употребата на беспилотни летала и воздушни балони за обезбедување многу поквалитетна ситуациона слика на теренот, овозможувајќи им на командите на мировните операции да ги следат случувањата на оддалечен или недостапен терен и полесно да одлучуваат за распоредување на персоналот.

Развој на разузнавачката компонента

Иако до неодамна употребата на разузнавањето во операциите на ОН не била многу дискутирана тема, напредокот денес е забележителен. Анализата на разузнавачки информации и добро познавање на тековната ситуација на терен се од клучно значење за да биде потврдено дека мировниците на ОН се опремени и подготвени за справување со различни видови закани со кои може да се соочи. ООН веќе дискутира за примена на глобален систем за анализа на разузнавачки информации и разузнавачки систем, кој би функционирал во заедничка политичка рамка и целосно интегриран преку непосредно споделување на информации, наменет за поддршка на теренските операции на ОН и професионално екипиран. Таквиот систем би придонел за подобрување на анализата на конфликтите, како и целосна подготвеност и опременост на единиците за дејствување во средините во кои тие се распоредуваат. Во практика веќе се применува развојот на разузнавачки способности. Распоредувањето на единицата All Sources Information Fusion (ASIFU) во Мали е добар пример за таквите напори. ASIFU во мисијата MINUSMA обезбедува разузнавачки капацитети кои се неспоредливи во другите мировни мисии на ООН, со оглед на широкиот спектар на асиметрични закани со кои се соочуваат MINUSMA и цивилното население. Концептот ASIFU е развиен помеѓу ООН и европските соработници на мисијата – Австрија, Белгија, Чешка, Данска, Естонија, Финска, Германија, Литванија, Холандија, Норвешка, Шведска и Швајцарија. Едновремено, ASIFU ги истакнала и предизвиците за распоредување на такви разузнавачки капацитети во мировна мисија на ООН - недостаток на соодветна политика и насоки во рамките на системот на ООН, слабости во оперативното планирање и координација и неразработени процедури за управување со прибраните информации. Но, била истакната и потребата ООН да имаат сеопфатен пристап кон постапките за собирање, анализа и споделување на информациите. Со други зборови, ООН до скоро не беше подготвена да ги интегрира различните фази на процесот на собирање разузнавачки информации во извршувањето на своите операции.

Сè уште се вложуваат напори за идентификување на технологии кои би можеле да го подобрат овој аспект на мировните операции (воведување дрони и други слични платформи). Неопходна е поголема политичка волја и јасно утврдени процеси кои осигуруваат дека прибирањето разузнавачки информации е дел од процесот на донесување политички и воени одлуки на теренот. Ова е особено важно во контекст на асиметричните закани, кога ООН вложува огромни напори, не само за заштита на својот персонал, туку и за извршување на својот мандат за заштита на цивилното население. Земјите членки сè уште имаат резерви кон ова прашање. Тоа го потврдува и извештајот на Специјалниот комитет на ОН за мировни операции од 2016 година, кој не наведува никакви референци за разузнавачките информации и го поддржува Секретаријатот во

развојот на сеопфатен интегриран систем за прикажување на реална слика на теренот. Потребната политичка рамка би ги утврдила границите на кој било процес за собирање и користење на разузнавачки информации во контекст на мировните операции. Научените лекции од употребата на ASIFU би можеле да се применат пошироко низ повеќето мировни операции на ОН. Сево ова дава потполна поддршка и на трите принципи во имплементација на мандатот на „сините шлемови“ – согласност, непристрасност и неупотреба на сила (освен во самоодбрана или во одбрана на мандатот) и соодветното толкување на тие принципи се приспособува за да се осигура дека мировните операции се соодветни за целите кои се зацртани.

M.C.

Славчо Стојменски е роден 1921 година во Штип, во сиромашно семејство. Основно училиште и гимназија завршува во Штип. Поради тоа што бил одличен ученик, неговото семејство успеало со големи напори да му обезбеди школување. Неговото политичко формирање е поврзано со неговото дружење со Ванчо Прке. Двајцата се вклучиле во напредно младинско движење. Таму читале марксистичка литература и се собирале на состаноци. Уште како ученик, Славчо ѝ бил познат на полицијата. Повеќепати бил прозиван во полиција и советуван да се откаже од револуционерните работи. Меѓутоа, тој и понатаму учествувал во работничкото движење и се формирал како комунист. Во првите денови на окупацијата, Славчо успеал во Штип да формира повеќе групи на СКОЈ. Тој ги подготвувал членовите да се повикаат на Комунистичката партија на Југославија во партизанските редови. Славчо се истакнал на еден конкурс за математика, па поради тоа добил стипендија од бугарското министерство за просвета и станал студент на Софискиот универзитет. Меѓутоа, тој и понатака се ангажирал во Народноослободителната борба. Есента 1941 година се вратил во Штип и станал член на Месниот комитет на СКОЈ. Бугарската полиција му влегла во трагата, па во 1942 година бил уапсен. При спроведувањето затвор, успеал да побегне и од тогаш живеел и работел како илгалец. Полицијата постојано го гонела и настојувала да го фати. Тој како илгалец, ја обиколувал цела Источна Македонија и работел на организирање на Народноослободителното движење. Повремено се враќал навечер во Штип за да поднесе извештај за извршените задачи и да добие нови. Во почетокот на 1943 година станал член на Околниот комитет на Комунистичката партија на Македонија. За да ја проучат ситуацијата и за да ги координираат акциите во смисла на разгорување на НОБ, членовите на Околниот комитет во август 1943 година се собрале на состанок во Штип. Полицијата дознала за тоа, и на 17 август ја опколиле куќата во која се одржувал состанокот. Во борбата која настанала, некои членови на Околниот комитет успеале да се пробијат и да избегаат, но Славчо бил смртно погоден. Во средината на мај 1943 година, неколку дена Славчо престојувал во

Славчо Стојменски, народен херој од Штип

Кочани, во куќата на Стојан Христов, кому задачата му ја доверил Љупчо Сантов. Славчо бил доведен од Геро Максимов, во чија придружба и заминал. Пред заминувањето дошол и Васо Златев (по ослободувањето одговорен работник во Управата за државна безбедност Управата за државна безбедност на СРМ) на средба со Славчо и Љупчо. Стојан Христов подоцна во сведоштвата вели: „Во разговорите што ги имав со покојниот Славчо, при престојувањето во нашата куќа, во собата во која беше сместен, ми остави впечаток на марксистички образована, активна и пожртвувана личност, идејно посветен и

способен комунист за организирана револуционерна работа“. Со одлука на претседателот на Федеративна Република Југославија, Јосип Броз Тито, на 11 октомври 1953 година бил прогласен за народен херој. Неговото име Славчо Стојменски е запишано со златни букви во македонската историја. Тој е светол патоказ за сегашните и идни генерации. Во негова чест СОУ Гимназија „Славчо Стојменски“ во Штип со гордост го носи неговото име и со учење и наобразба го продолжува неговиот пат.

Антоанела Димитриевска

Со припадничките на Логистичката база на Армијата

Треба да се почитува жената и да ѝ се дава можност да напредува

За првпат Денот на жената бил прославен во 1909 во САД. Во 1910 година, под закрила на Втората интернационална во Копенхаген се одржала Првата меѓународна конференција на жените, на која е одлучено да се прославува Меѓународниот ден на жената, но без да биде утврден точен датум. На 8 март 1913 година жените ширум Европа одржуваат мировни собири. Подоцна замира одбележувањето, а од 1960 година оживува со растот на феминизмот. Сепак, со одлука на ОН од 1975 година, 8 Март е прогласен за Меѓународен ден на жената. Во некои земји Осми март е државен празник, иако тој е празник со симболичен статус и нема политички конотации. Во годината кога Армијата на Република Северна Македонија одбележува 30 години од формирањето и е столб на одбраната и безбедноста на државата, треба да нагласиме дека рамо до рамо со мажите се приклучени и жените, кои активно се вклучени во сите единици на Армијата и придонесуваат за одбрана на независноста и територијалниот интегритет на Републиката. По повод празникот, разговараме со три припаднички од Логистичката база: Даниела Блажеска – наредник, Илмије Махмуд – постар водник 1. класа и Елена Калимановска, постар водник 1. класа, кои за „Штит“ ги пренесуваат нивните ставови што значи да се биде припадничка на Армијата во денешни услови. Наредник Даниела Блажеска од Баталјонот за военомедицинска поддршка (БВМП) во разговорот истакна „Во изминатите години, во Армијата сè повеќе се посветува внимание на начелата на родова еднаквост, со што полека се менуваат ставовите во однос на тоа дека војничката професија е само машка

Осми март е Меѓународен ден на жената, ден потсетник на борбата на жените за економска, политичка и социјална рамноправност со мажите. Одбележувањето започнало на почетокот на 20 век. По повод празникот, разговараме со три припаднички од Логистичката база: Даниела Блажеска – наредник, Илмије Махмуд – постар водник 1. класа и Елена Калимановска, постар водник 1. класа, кои за „Штит“ ги пренесуваат нивните ставови што значи да се биде припадничка на АРМ во денешни услови.

професија. Во овие 30 години, колку што годинава се одбележува нашата армија, ние, како жени, успешно се докажавме дека можеме да се носиме и да одговориме на сите предизвици кои ги носи професијата. Веќе 23 години сум дел од Армијата, при што носењето на униформа и чувството на припадност за мене претставува огромна и посебна чест. Ми претставува задоволство како старешина и медицинска сестра да одговорам на секој предизвик во професијата, но и да бидам дел од тимот, заедно со останатите колеги. Меѓународниот ден на жената – 8 Март, за мене е посебен ден, но истовремено за една жена секој ден треба да биде 8 Март“. Илмије Махмуд, постар водник 1. класа од БМВП ни посочи: „Да ја носите униформата на Армијата истовремено е гордост, чест и достоинство, но и голема одговорност. Женскиот род може да одговори на сите предизвици во животот, не само во Армијата која се смета за машка професија, туку се застапени и во многу други области што се сметаат за машки, како на пример во разни спортови, возачи, пилоти и др. Меѓународниот ден на жената – 8 Март, е ден кога се одбележува борбата на жените за економска, политичка и социјална

рамноправност со мажите. Прекрасно е чувството да се одбележува денот, но за една жена, мајка и сопруга, мислам дека треба да биде почитувана и сакана секој ден“. Елена Калимановска, постар водник 1. класа од Баталјонот за технички ремонт (БТР) во разговорот ни појасни „Војничката професија, не само за жената, туку и за секој припадник на Армијата, претставува дисциплина, лојалност, храброст, чесност, пожртвуваност и почитување на вредности, норми, правила и способност. Прифатеноста како жена во редовите на Армијата претставува чест и углед за секоја жена. Во последно време не постојат предрасуди во однос на другите и ние жените сме одлично прифатени од целокупниот персонал. Во Армијата секогаш постојат предизвици на кои треба одговорно да се постапи и да се извршат. Моите предизвици секогаш се да бидам лојална кон татковината, на должноста, кон колегите. Кога ќе постигнете и ќе решите некој предизвик, секогаш имате нова цел, односно нов предизвик. Осми март како меѓународен празник има посебно значење за секоја жена но, сепак, сметам дека жената треба да биде значајна и посебна секој ден од животот“. Зоран Василески

Работилница за кризни комуникации

На Работилницата учествуваа претставници од САД, експерти за кризни комуникации и односи со јавноста од Националната гарда на Вермонт и од Канцеларијата за соработка во одбраната при Амбасадата на САД во Скопје, а од Република Северна Македонија претставници од Министерството за одбрана и Армијата, од Центарот за управување со кризи, од Дирекцијата за заштита и спасување и од Министерството за внатрешни работи. Општо е познато дека несреќите и катастрофите може да се појават во секое време, често се случуваат без предупредување и причините може да се од човечка грешка како што е судир во патниот сообраќај, техничко-технолошки инцидент, пожар и сл., до екстремни акти на природата, како што се големи поплави, силни земјотреси, снежни намети и слично. Таквите итни случаи често резултираат со потешкотии во обезбедување на основните услуги, вклучувајќи вода, електрична енергија, нафтени деривати и телефонски линии; штети на имотите и на инфраструктурата; повреди и загуба на човечки животи. Кризните комуникации претставуваат значајна способност во целокупниот процес на управувањето со кризни состојби. Целта на работилницата беше да се поддржи развојот на информативните операции и да се спротивстави на дезинформациите за време на кризна состојба. Способноста да се детектираат, да се блокираат и да

Во периодот од 8 до 10 февруари 2022 година во просториите на Домот на Армијата се одржа работилница „Кризни комуникации“, предвидена со Програмата за цивилно-воена соработка помеѓу Министерството за одбрана на Република Северна Македонија и Соединетите Американски Држави

се проценат заканиите и нападите со дезинформации, претставува основна компонента на одбранбената стратегија на организираното општество. Работилницата се фокусираше на користење на односите со јавноста во поддршка на раководството за брзо и точно информирање на јавноста за време на кризна состојба, со што директно се унапредуваат потребните способности потребни за да се заштити интегритетот на информативната средина. Работилницата се одвиваше преку пленарни заседанија и практична обука.

На пленарните заседанија, преку презентации, експертите од НГ на Вермонт ги пренесоа нивните искуствата за улогата и значењето на кризните комуникации за време на кризна состојба, посебно осврнувајќи

се на следните теми: дефинирање и улога на односите со јавноста; план за кризни комуникации; мото при остварување на комуникации со јавноста и важноста на информациите да бидат прецизни и навремени; примери на комуницирање со јавноста при кризи; социјалните медиуми за време на кризи; справување со дезинформации; после кризата, научени лекции и слично. За време на практичната обука се обработуваа неколку студии на случаи каде што се истакна улогата на официјалните претставници за односи со јавноста, и од аспект на надлежноста на институцијата која ја претставуваат, се тренираа одговори на прашања за тоа која е клучната информација што треба да се подвлече во пораката до јавноста; за која публика е наменета; која е темата и која е главната порака што треба да биде слушната од публиката при комуницирањето и кои се трите прашања за кои треба да биде подготвен претставникот за односи со јавноста. Работилницата, која се оствари во динамична и интерактивна атмосфера, ги постигна очекуваните цели и учесниците се стекнаа со подобро разбирање како да се користат односите со јавноста и медиумите при комуницирање со јавноста за време на криза и како да се сведат на минимум дезинформациите од штетните влијанија.

д-р Тони Петрески
м-р Здравко Јаковлевски

Популаризација на воената професија

Реализацијата на активностите за популаризација на воената професија се планираат, се организираат и се спроведуваат врз основа на донесен план за реализација на активностите. Популаризацијата се организира и се спроведува во заедничка соработка со другите организациски единици на МО и ГШ на Армијата, Воената академија, одделенија за одбрана за региони, единиците на локалната самоуправа и МОН (средните училишта во Република Северна Македонија). Целта на активностите за популаризација на воената професија се информирање и запознавање на учениците во средните училишта со војничката професија, како и зголемување на нивниот интерес за пријавување на јавните огласи и конкурси за прием на професионални војници во Армијата и питомци на Воената академија. За подготовка и реализација на активностите за популаризација на воената професија, со решение на министерката за одбрана беше определена Работна група, а за координатор на активноста е определен Бесим Хасалари од Секторот за цивилно-воена соработка со регионалните центри за одбрана. Од страна на Кабинетот на министерката за одбрана беше поднесено барање до Министерството за образование и наука за одобрување на планираната активност за популаризација на воената професија, со цел популаризацијата да се реализира во средните училишта во Република Северна Македонија, Од страна на МОН, сите средни училишта во Република Северна Македонија добија известување со кое се одобри барањето за реализација на

Во согласност со Програмата за работа на Министерството за одбрана на Република Северна Македонија, секоја година се планираат и се реализираат активности за популаризација на воената професија за привлекување на квалитетен персонал за пополнување на Армијата. Носител на активностите е Секторот за цивилно-воена соработка со регионалните центри за одбрана, Одделение за регрутни работи при Министерството за одбрана

наведената активност во периодот од 16.12.2021 година до 15.02.2022 година. Од страна на ГШ на Армијата беа формирани 25 работни тимови од по тројца членови за презентација и популаризација на воената професија од сите гарнизони во државата. Воената академија, во соработка со ГШ, определи соодветен персонал за тимовите за популаризација со подготвена презентација за привлекување на питомци на ВА. Од страна на Секторот за комуникации, аналитика и оперативна поддршка беше организирана и спроведена еднодневна обука за сите членови на работните тимови кои беа формирани за вршење популаризација на воената професија. Беа изработени и подготвени плакати, флаери и други материјали за презентација на

воената професија за запознавање и информирање на учениците со животот и работата на професионалните војници и на питомците на Воената академија. Промотивниот материјал за презентација на воената професија беше дистрибуиран преку одделенијата за одбрана за регионите на општините/градовите до заинтересираните ученици во средните училишта согласно Динамичниот план за реализација на планираните активности. Секторот за цивилно-воена соработка со регионалните центри за одбрана, даде задача на определените преставници од одделенијата за одбрана за региони со градови/општини во Северна Македонија да стапат во контакт и соработка со сите средни училишта и врз основа на динамиката беше остварена соработка и се определија вкупно 99 средни училишта во Република Северна Македонија, при што беше договорено место и време на реализација на активностите за популаризација на воената професија. Работните тимови-презентери за популаризацијата на воената професија од Армијата и определените лица за учество во тимовите од Воената академија имаа меѓусебна соработка со определените претставници од одделенијата за одбрана за региони со градови/општини, кои преку презентации на видеобимови и преку одговори на поставените прашања ги реализираа активностите за популаризација на воената професија по динамичен план. Досегашните активности беа планирани и реализирани навремено и квалитетно и во согласност со укажаните потреби. Се планира и во иднина да се реализираат вакви активности за популаризација на воената професија. Бесим Хасалари

Одбележан 18 Февруари - Денот на меѓународните воени спортови

На 18 февруари на Воениот стадион во Скопје свечено беше одбележан Денот на меѓународните воени спортови. На свеченоста присуствуваа заменик-министерот за одбрана на Република Северна Македонија, г. Башким Хасани, директорот на Генералштабот на Армијата, генерал-мајор Зоран Милески, претседателот на Советот

на воени спортови во МО и Армијата, полковник Харалампие Трајков, припадници на Министерството за одбрана и Армијата и други гости. Пред натпреварите во фудбал, кошарка, пинг-понг и трчање во машка и во женска конкуренција, на натпреварувачите од единиците на Армијата им се обрати заменик-министерот Хасани, кој им посака успех и им порача да дадат сè од себе.

„Сигурен сум дека сите ќе дадете сè од себе да бидете победници, но секогаш покажувајте почит еден кон друг, толеранција, заемно разбирање, прифаќање и фер-игра во текот на сите натпревари. Покажете ги своите вештини на теренот во име на пријателството. Убеден сум дека со вашите настапи ќе направите вашите единици да бидат горди на вас“, рече Хасани.

На свеченоста беа прогласени победниците на спортските натпревари и беа доделени признанија за најдобри спортисти од Армијата за 2021 година. За најдобар армиски спортист, победник на сите атлетски армиски натпреварувања беше прогласен десетарот Милош Ранчиќ. Вториот најдобар спортист во Армијата е европскиот првак во кајакарство, професионалниот војник Љубомир Спасиќ, а трет е професионалниот војник Антонио Димовски, кој е најдобар стрелец на регионалниот ЦИСМ-футсал куп во Сараево, БиХ. Армијата на Република Северна Македонија е полноправна членка на Меѓународниот совет за воени спортови од 2005 година, а припадниците на Армијата со своето учество на спортските настани континуирано се истакнуваат со успешни резултати. Преку програмите на Меѓународниот совет за воени спортови, покрај учество во натпреварите, се придонесува за развој на меѓуармиската соработка, пријателството и мирот во регионот и во светот.

Кристина Илиевска

Обука по скијање на питомците од ВА

Местото Колашин, сместено во северниот дел на Република Црна Гора, како и многу години наназад така и оваа година беше домаќин на питомците од Питомечкиот баталјон, но сега на 24-тата класа, кои заминаа таму за да ја реализираат обуката по скијање, предвидена со наставните планови за втората студиска година. И, како и секогаш, припадниците на овој баталјон беа љубезно пречекани и сместени од страна на претставниците на касарната „Бреза“ на чело со нивниот командант. Но, за разлика од порано, овојпат тие беа поделени во две групи. Причината за ова беше актуелната состојба COVID-вирусот и мерките кои мораа да се испочитуваат, како и поради пребрикураноста на сместувачките капацитети во касарната. Првата група од 20 питомци, предводена од нивниот командант, потполковникот Игор Јанкуловски, пристигна на 30 јануари, за веднаш следниот ден да започне со реализирање на предвидените теми поврзани со скијањето, како што се адаптирање на скиите и изведување на разни движења со скиите. Во наредните денови се продолжи со едукација на основните техники на скијање како плужење, плужни завои во лево и во десно, спуст право со плужење до застанување, коси спуст, основен завој и поврзано коси

спуст со основен завој. Сите овие скијачки ликови им беа несебично презентирани и демонстрирани од страна на инструкторите по скијање, професорите по ФВ, цивилното лице Горан Астарциев од секцијата J-7/ГШ на Армијата и мајорот Емил Ангеловски од Извидувачко-ренџерскиот баталјон. Истите овие работи се повториле и со 20-темина питомци од втората група, која беше предводена од мајорот Џунат Вециоски и посв I класа Дејан Младеновски.

Во текот на обуката кај питомците импонираше нивната трпеливост и истрајност, но најголем впечаток кај нас инструкторите остави нивниот карактер и високиот морал што го манифестираа, како и желбата за учење што ја покажаа во текот на целата обука. Општ заклучок кај сите присутни е дека обуката по скијање беше успешна, но ќе беше уште поуспешна доколку имавме на располагање повеќе денови од предвидените 5 ефективни дена по група и доколку малку повеќе ни беа наклонети временските услови. После завршувањето на обуката беше констатирано дека со вакви питомци-идни офицери, со ваков морал и карактер, Армијата на Северна Република Македонија не треба да стравува за својата иднина.

Горан Астарциев

Идната генерација офицери

Во периодот од 10 до 26 јануари 2022 година во Центарот за обука „Пепелиште“ и на армискиот полигон за обука „Криволак“, под раководство на Центарот за обука за питомци при Командата за обуката и доктрини на Генералштабот на Армијата, се реализираше првиот од трите модули на основна воена обука на кои е конципирана шестмесечната обука на курсот за офицери за служби за потребите на Министерството за одбрана и Армијата на Република Северна Македонија. За прв пат оваа шестмесечна обука целосно се изведува во согласност со НАТО стандардите за обука. Дваесет и девет слушатели на курсот, идни поручници во македонската армија, преку интензивна програма беа обучувани со цел приспособување и запознавање со основите на воената професија. Слушателите се запознаа и работеа со основното вооружување на Армијата на Република Северна Македонија. Идните офицери со успех и високи оценки ја завршија обуката ракување со пешадиско вооружување со настава гаѓање, тактичка обука, строева обука и општите воени прописи во Армијата, кои за прв пат беа реализирани во согласност со новите правила по НАТО стандарди. Со голема динамика се работеа сите теми од тактичка обука и тринеделната обука придонесе за сеопшто подобрување на психофизичката приготвеност на слушателите. Овогодинашната генерација се карактеризира со сериозен потенцијал за зајакнување и надоградба на капацитетите на офицерскиот кор на македонската армија. Низ динамичната агенда беше демонстрирана голема колегијалност и, пред сè, тимски дух во пристапот кон задачите и секојдневието на еден војник. Во деновите резервирани за културно-забавни активности, беа проектирани документарни филмови со воена тематика, проследени со дискусија, и културно-забавен живот. Слушателите имаа ретка можност првичните знаења за оваа чесна и доблесна професија да ги добијат од страна на исклучителни професионалци кои преку личен пример ги поттикнаа идните офицери, демонстрирајќи исклучително залагање и личен придонес во развојот на овие млади луѓе. На 28 јануари, во согласност со мерките за заштита од Covid-19, на Воената академија „Генерал Михаило Апостолски“, слушателите дадоа свечена обврска, потпишувајќи ја заклетвата за служба во Армијата на Република Северна Македонија. Дваесет и деветте слушатели, секој според својот профил на досегашно високо образование, ќе бидат дополнително зајакнување на капацитетите на Армијата, конкретно во правна, техничка, логистичка, интендантска, санитарска, психолошка, ветеринарна, сообраќајна и финансиска служба. Во следните неколку месеци, до успешна промоција во чин поручник, со ненамален интензитет и динамика тие ќе ги продлабочуваат своите знаења.

Тамара Лазаревска

во Армијата

Европски борбен хеликоптер „EC 665 Tigar“

Јуришно-борбениот хеликоптер „EC 665 Tigar“ има одлични маневарски можности, а карактеристичен е по тенкиот труп, двоседиот кокпит во тандем конфигурација и странично поставените мали крилца на кои може да понесе моќни оружја. Благодарение на нишанските системи може да дејствува и дeње и ноќе. За изработка се користи 80% карбон фибер, зајакнат полимер и кевлар, 11% алуминиум, 6% титаниум и др. Површински поставената бакарно бронзена мрежа и бакарната сврзувачка фолија го штити од електромагнетно зрачење. Хеликоптерот има 3 фиксни стојни трапа од кои двата главни се напред од бочните страни, а помошниот мал стоен трап е под опашката. Предните трапови апсорбираат принуден пад при брзина на пропаѓање од 6 m/s. Четири елиси на главниот ротор се од фибер еластомер и можат да издржат погодок од огнено оружје. Опашката има 2 хоризонтални стабилизатори, со мали вертикални стабилизатори на краевите, а на горниот дел од опашката е задниот ротор со Spheriflex-дизајн со 3 елиси изработени од композитни материјали. Во централниот дел има самозаптивачки резервоари за гориво со капацитет од 1360 л, со систем за автоматско гасење пожар. Двоседиот кокпит во тандем конфигурација има оклопени седишта со амортизација на ударот при принудно слетување, а за екипажот има и систем за АБХО-заштита. На предното седиште е пилотот, а на задното нишанџијата. Двете позиции се опремени со команди за летање и управување со оружјето, освен за наведување на противоклопните ракети со кои управува нишанџијата. Контролните панели во кокпитот се со по 2 повеќенаменски колор дисплеи. Екипажот има пилотски кациги на кои се поставува нишанскиот систем „TopOwl Digital Display“, од компанијата „Thales“. Од комуникациска опрема се вградува „link 4“, „link 16“, воениот SATCOM и др. Од навигациска опрема се вградува GPS, 2 ласерски жiroscope со 3 степени на слобода од „Thales Avionique“, 2 магнетометри, радиовисиномер, 2 компјутери за обработка на воздушните податоци, повеќенаменски Doppler-радар „CMA 2012“ и др. Дел од овој систем е и мобилниот мемориски уред „DID“, за пренесување на однапред подготвени податоци од копнената станица во компјутерскиот систем од леталото. За нишанско-набљудувачките системи се применети две решенија. На германската верзија UHT над роторот е поставен стабилизираниот нишански систем „Osiris“, опремен со термовизиска камера и ласерски далечиномер, додека во носот на леталото за пилотот е вграден FLIR-систем со видно поле од 40x30 степени. На верзиите NAP, HAD и ARH, нишанско-набљудувачкиот систем „SAGEM Strix“ е поставен на стабилизирани

платформа на кровот над нишанџијата и е опремен со: ИЦ-камера, ТВ-камера, ласерски далечиномер и директен оптички набљудувачки уред. Кај австралиската верзија „ARH“, нишанскиот систем „Strix“ има и ласерски озрачувач на целта за водење на ракетите „Hellfire II“. Леталото е опремено и со магистралата на податоци „MIL-STD-1553“, системот „AH/AAR-60 MILDS“ (за детектирање на радарска и ласерска озраченост и лансираната противавионска ракета), а вграден е и систем за детекција „свој-туѓ“ и друга опрема. За поголема безбедност, голем дел од вградените уреди се удвоени. Од погон се вградени 2 турбовратилни мотори „MTR390-2C“, секој со моќност од 958 kW, а верзијата „HAD“ е опремена со два мотори „MTR390-E“, секој со моќност од 1092 kW. Моторите се раздвоени со оклопна плоча, а трансмисијата е преоктирана да работи без подмачкување 30 минути. Издувните млазници од моторите се насочени нагоре кон главниот ротор, за намалување на ИЦ-воздушната трага. Хеликоптерот „Тигар“ е повеќенаменска борбена платформа, способна да користи палета на наведувани и ненаведувани оружја со кои може прецизно да дејствува врз секакви цели во сите временски услови, дeње и ноќе. На малите крила се поставени 4 носачи за оружје, на кои може да понесе товар до максимум 1800 kg. Хеликоптерот може да понесе по 8 современи противоклопни ракети („HOT 3“, „PARS 3LR“, „Spike ER“ и „AGM-114 Hellfire“). За борба со други летала може да носи до 4 ракети со мал дострел од моделот „Mistral“ или „FIM-92 Stinger“. Од ненаведувани оружја користи повеќецевни лансери „Telson 12“ и „Telson 22“ за ракетите „SNAB“ со калибар од 68 mm и лансерите „FZ-225“ и „FZ-233“ за ракетите „Hydra“ со калибара од 70 mm. На верзиите „Тигар NAP“, „HAD“, „ARH“ и „HCP“, под носот е поставен стабилизираниот автоматски топ „GIAT AM30781“, со калибар од 30 mm, кој поседува теоретска брзина на стрелба од 750 гранати во минута. Топот по азимут се движи +90°/-90°, а по елевација од +28°/-25°. Управувањето со топот по правец се изведува со помош на нишанската кацига. За „Тигар“ се развиени и подвесни контејнери опремени со топ од 20 mm или со митралез од 12,7 mm. На носачите за оружје можат да се постават и вкупно 2 подвесни резервоари за гориво, секој со капацитет од 350 литри. „EC 665 Tigar“ се користи за: блиска копнена воздушна поддршка, борбено извидување, противоклопна борба, борбен ескорт, противвоздушна борба и борбена поддршка од десантни бродови при амфибиски операции. Верзии се: UHT, NAP, HAC, HAD, ARH и HCP. Корисници се: Франција, Германија, Шпанија и Австралија.

Ивица Дамески

1. Автоматски топ „GIAT AM-30781“, со калибар од 30 mm
2. Сензори за предупредување од радарска озраченост и лансирани противавионски ракети
3. Куќиште на авиониката во носот на хеликоптерот
4. Седиште на пилотот „Martin-Baker HACS“
5. Врата од кокпитот на нишанџијата
6. Седиште на нишанџијата „Martin-Baker HACS“
7. Стабилизирани нишански систем „Strix“
8. Глава на носечкиот четворокрак ротор
9. Редуктор на роторот
10. Мотор „MTR390“
11. Издувни млазници на моторот
12. Елиса од главниот ротор
13. Погонско вратило
14. Меѓуредуктор

- 15. Ротор на опашката
- 16. Вертикален стабилизатор
- 17. Хоризонтален стабилизатор
- 18. Заден стоен трап
- 19. Детектори за откривање на лансирани противавионски ракети и диспензери на пасивни и ИЦ-мамки за противавионски ракети
- 20. Простор за авиониката
- 21. Простор за авиониката
- 22. Детектор за ласерска озраченост
- 23. Лансер на противавионски ракети „Mistral“
- 24. Лансер за противоклопни наведувани ракети „PARS 3LR“
- 25. Повеќецевен лансер за ненаведувани ракети „SNAB“ со калибар 68 mm
- 26. Крило со два носачи за оружје
- 27. Простор за авиониката
- 28. Преден стоен трап
- 29. Пилотска нишанска кацига
- 30. Питот-цевки

ТАКТИЧКО-ТЕХНИЧКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ХЕЛИКОПТЕРОТ „ЕС 665 TIGAR“			
ВЕРЗИИ	НАР	УНТ	
ЕКИПАЖ	2 члена	2 члена	
ДОЛЖИНА НА ТРУПОТ	14.8 m	14.8 m	
ДОЛЖИНА НА ТРУПОТ СО ТОПОТ	15 m	/	
МАКСИМАЛНА ДОЛЖИНА	15.8 m	15.8 m	
ВИСИНА	3.83 m	5.20 m	
ДИАМЕТАР НА РОТОРОТ	13 m	13 m	
ПОВРШИНА НА РОТОРОТ	132.75 m ²	132.75 m ²	
ОПСЕГ НА КРИЛЦАТА	4.53 m	4.53 m	
ТЕЖИНА ПРАЗЕН	3.060 kg	3.060 kg	
МАКСИМАЛНА ТЕЖИНА	6.000 kg	6.000 kg	
ПОГОН	2 мотори MTR390, секој со моќност од 958 kW		
МАКСИМАЛНА БРЗИНА	315 km/h	290 km/h	
КРСТОСУВАЧКА БРЗИНА	280 km/h	260 km/h	
ПЛАФОН	4.000 m	4.000 m	
ВИСОЧИНА НА ЛЕБДЕЊЕ	3.500 m	3.200 m	
ДОЛЕТ	800 km	800 km	
ДОЛЕТ СО ПОДВЕСНИ РЕЗЕРВОАРИ	1300 km	1300 km	
КОРИСЕН ТОВАР	1.800 kg	1.650 kg	

Авион „General Dynamics F-111 Aardvark“

Авионот „F-111 Aardvark“ стапил во служба во текот на 1967 година во рамките на Воздухопловните сили на Соединетите Американски Држави (USAF). Производството на „F-111“ било прекинато во 1976 година по изградбата на 563 авиони во различни верзии. Кралските австралиски воздухопловни сили (RAAF), исто така го нарачале воздухопловот во 1973 година и почнале да ја управуваат варијантата „F-111C“. Авионот „F-111 Aardvark“ бил јуришен воздухоплов за сите временски услови, способен за пенетрирање на мали височини на непријателска територија со цел да се испорача вооружувањето на целта. Производните варијанти имале оперативна способност за реализација на повеќе мисии: копнен напад, стратешко бомбардирање (вклучувајќи способности за носење нуклеарно оружје), извидување и електронско војување. Главното побарување на воздухопловните сили било тој да биде оперативен да може да навлезе во советската противвоздушна одбрана на многу мали височини и со голема брзина. Способноста на „F-111“ да лета на екстремно ниско ниво од само 61 метар над нивото на земјата користејќи го радарот за следење терен со брзина од 890 км/час, го направиле воздухопловот

многу ефикасен. Спецификацијата исто така предвидувала да може да оперира од кратки и неподготвени воздушни патеки. Мисиите не барале танкери и „F-111“ можел да работи во временски услови што ги приземјувале повеќето други авиони. Воздухопловните сили и морнарицата на САД издале побарување за нов авион во време кога Роберт Мекнамара бил назначен за секретар за одбрана во јануари 1961 година. Авионот што го побарувале двата вида ја споделувало потребата да носи тешко вооружување, со поголема количина на гориво, да има суперсонична брзина, двојни мотори, со две седишта и способност за крила со променлива геометрија. Во таа насока, Мекнамара формално ги насочил службите да го проучат развојот на еден авион што ќе ги задоволи двете барања. Барањето за предлози било доставено до индустријата во октомври 1961 година, пред сè, до: „Boeing“, „General Dynamics“, „Lockheed, McDonnell“ итн. Во ноември 1962 година, Мекнамара го избрал предлогот на „General Dynamics“ поради блискоста на верзиите побарувани од воздухопловните сили и морнарицата. Моментално, овој повеќенаменски борбен воздухоплов е „пензиониран“ суперсоничен авион. Авионите на воздухопловните сили на САД биле

„пензионирани“ во текот на 1996 година, а одредени модели во 1998 година. Улогата на бомбардерот ја презел познатиот авион „F-15E Strike Eagle“. Австралија продолжи да управува со овој тип до декември 2010 година, кога последниот модел „F-111C“ бил „пензиониран“. Интересно е даденото име на авионот „Aardvark“. Потекнува од согледаните сличности на авионот со истоименото животно: долг нос и способности за следење на теренот на ниско ниво.

Оперативни карактеристики

Морнарицата се обидела да дизајнира воздухоплов со крила со променлива геометрија на својот модел „XF10F Jaguar“, но концептот го напуштила во раните 1950-ти години. Тоа било мотив повеќе за НАСА да ги направи практични крилата со променлива геометрија. Поедноставна конфигурација на крилата со променлива геометрија бил дизајнот на НАСА во 1958 година, што довело до употреба од страна на воздухопловните сили. Во тој период зголемувањето на тежините на авионите барало подобри способности за поткревање во текот на летот, а тоа го нуделе крилата со променлива геометрија. Оваа технологија нудела големи брзини и маневрирање со потешка носивост, долг дострел

и можност за полетување и слетување на пократки растојанија. Поместувањето на крилата варираше помеѓу 16 степени и 72,5 степени. Значајно за овој воздухоплов е дека токму оваа технологија овозможила да стане лидер во однос на одредени дизајнерски решенија кои биле применети подоцна за другите сериски авиони. Пред сè станува збор за инженерски решенија на крилата со променлива геометрија и автоматски радар за следење терен при летови на ниско ниво и со голема брзина. Неговиот дизајн влијаел на дизајнот на подоцнежните авиони со променливи крила, а некои од неговите напредни карактеристики оттогаш станале вообичаени и општо прифатени од новите модели. Оваа технологија подоцна ќе биде применлива за: советските воздухоплови „Sukhoi Su-17 Fitter“ (1965), „Mikoyan-Gurevich MiG-23 Flogger“ (1967), „Tupolev Tu-22M Backfire“ (1969), „Sukhoi Su-24 Fencer“ (1970) и „Tupolev Tu-160 Blackjack“ (1981); американските „Rockwell B-1 Lancer bomber“ (1974) и „Grumman F-14 Tomcat“, како и европскиот модел „Panavia Tornado“ (1974).

Причина за развој на авионот бил инцидентот со шпионскиот авион „U-2“ на ЦИА во воздушниот простор на СССР во текот на 1960 година, кога истиот бил соборен. Покрај тоа што овој настан значително ги оштетил американско-советските односи, инцидентот покажал дека Советскиот Сојуз развил ракета земја-воздух што може да достигне висина за делување од над 18.000 метри. Во таа насока, Стратегиската воздушна команда ја развила употребата на авионот и неговата пенетрација на ниско ниво што значително ги намалило растојанијата за откривање од страна на радарите. Во тоа време ракетите земја-воздух не биле во таа мера толку ефикасни за делување против авионите кои летале на мала височина. Конструкцијата била составена претежно од алуминиумски легури со челик, титаниум и други материјали. Имало повеќе варијанти на овој тип, а моделот „F-111C“ бил посебно развиен за Австралија. Последователно, подобрените модели „F-111E“, „F-111D“, „F-111F“, биле развиени за воздухопловните сили на САД, како и стратешкиот бомбардер „FB-111A“ и верзиите за електронско војување „EF-111“. Производството завршило во 1976 година, откако биле изградени 563 авиони од овој тип. Кога во 1962 година, Мекнамара го избрал предлогот на „General

Dynamics“ поради неговото поголемо заедништво помеѓу верзиите на воздухопловните сили и морнарицата, било одлучено верзијата на морнарицата да го носи радарот „AN/AWG-9 Pulse-Doppler“ и ракетите „AIM-54 Phoenix“, а верзијата на воздухопловните сили да ги носи радарите за напад „AN/APQ-113“, радарите за следење терен и вооружувањето „воздух-земја“, „AN/APQ-110“. Немајќи искуство со ловци базирани на носачи, „General Dynamics“ се здружил со компанијата „Grumman“ за склопување и тестирање на авионите „F-111B“. Покрај тоа,

„Grumman“ го изградил задниот труп на моделот „F-111A“ и опремата за слетување.

Во 1968 година авионите биле распоредени во Југоисточна Азија за тестирање во реални борбени услови во Виетнамската војна. За време на распоредувањето во периодот 1972/1973 година биле реализирани повеќе од 4000 борбени мисии. Овие воздухоплови, исто така, ги поддржале регионалните воздушни операции против другите комунистички сили, како што била операцијата за време на граѓанската војна во Лаос, како и мисиите за бомбардирање во Камбоџа. Во 1986 година авионите извршиле воздушни напади врз Либија (во рамките на најдолгата борбена мисија во историјата со лет од

10.300 км и траење на мисијата од 13 часа). Како вооружување користел магацин за оружје што може да носи бомби, по потреба топ „M61“ од 20 мм или помошни резервоари за гориво. Авионот можел да носи две конвенционални бомби „M117“, една нуклеарна бомба или бомби за вежбање. Моделите „F-111C“ и „F-111F“ биле опремени да го носат системот за таргетирање „AN/AVQ-26 Pave Tack“, кој имал инфрацрвен сензор (FLIR), оптичка камера и ласерски означувач за далечина. Системот овозможувал назначување цели и активирање ласерски водени бомби врз нив.

Драган Павловски

Авионот на компанијата „General Dynamics“, познат како „F-111 Aardvark“, бил развиен во 1960-тите во САД. Првиот тест на „F-111A“ се случил во Тексас на 15 октомври 1964 година, а моделот за првпат полетал на 21 декември 1964 година од воздухопловната база „Carswell“, исто така во Тексас

„Spike“ - систем на противтенковски водени ракети

Семејството „Spike“ ги вклучува следните противоклопни системи: „Spike-SR“ со домет од 800 метри, „Spike-MR (Gill)“ со дострел од 2.500 метри, „Spike-LR“ со дострел од 4.000 метри и „Spike-ER“ (порано познат како „NTD Dandy“) со дострел од 8.000 метри. Противоклопните системи „Spike-LR“ и „Spike-ER“ може да се вградат и на лесни борбени возила, а достапен е и пакет за монтирање на „Spike-ER“ на хеликоптери. Ракетниот систем „Spike“ моментално е во производство и во служба со вооружените сили на Израел, Холандија, Чиле, Колумбија, Финска, Германија, Полска, Италија, Перу, Шпанија и Сингапур.

„Spike SR“

„Spike SR“ е ракетен систем со краток дострел, прецизно наведуван, развиен од компанијата „Rafael Advanced Defense Systems“, израелски производител на одбранбени системи, за употреба како повеќенаменско лесно пешадиско оружје. Овие високо сигурни, повеќенаменски ракети удираат со најголема прецизност, инкорпорирајќи напредна технологија, висока доверливост и ниски трошоци за животен циклус – LCC. Широкото распоредување на „SPIKE“ им овозможува на клиентите да соработуваат со целосна заедништво

Компанијата „Рафаел“, со седиште во Хаифа, Израел, е производител на семејството противоклопни оружја „Spike“. Вооружувањето се лесни противтенковски ракети „испукај и заборави“ – „fire and forgot“ и користат електрооптички и оптички технологии. Системите ги користат пешадиски единици, специјални сили за брза реакција, копнени сили и екипажот на хеликоптери

и интероперабилност помеѓу сите кориснички групи на НАТО и ЕУ на оперативно и на логистичко ниво. Системот може да се користи против модерни основни борбени тенкови (MBTs), оклопни транспортери (APCs),

бункери, топови и артилериски системи. Претставен во 2016 година, ракетниот систем „Spike SR“ е лесен за користење и овозможува пониските нивоа на пешадијата брзо да се квалификуваат и да продолжат

СПЕЦИФИКАЦИИТЕ НА „ATGM SPIKE SR“ СЕ:

ПРОИЗВОДИТЕЛ	Rafael Advanced Defence Systems
ТИП НА ПРОЕКТ	Anti-tank guided missile system
ТЕЖИНА	9,6 кг
МАКСИМАЛНА ДОСТРЕЛ	2000 м
ТИП НА БОЕВА ГЛАВА	Tandem HEAT
НАЧИН НА РАБОТА	Fire and forget

со високо ниво на операција со минимална обука. Првиот потрошувач на противтенковскиот проектил е непознат воен оператор од Азија кој купил неколку стотици проектили во 2016 година.

Развој на „Spike SR“

Компанијата „Рафаел“ соработуваше со полската компанија „Mesko“ која во 2015 година стана дел од Полската групација за вооружување (Polish Armaments Group - PGZ), за копродукција на „Spike SR“ за да ги исполни барањата на полската армија за програмата „Pustelnik“ во јули 2020 година. Програмата „Pustelnik“ овозможи избор за противтенковско оружје за Територијалните одбранбени сили на Полска (WOT). Компанијата „Меско“ е одговорна за производство на ракетни компоненти. Главната задача на компанијата „Меско“ е да ги снабдува полските вооружени сили и другите тела одговорни за националната безбедност со сè помодерна и висококвалитетна муниција и ракети преку имплементирање на најнапредните технологии. Во октомври 2020 година, латвиските национални вооружени сили инсталираа најсовремена постројка за обука на тимови на Spike (Spike Team Trainer - STT) за обука на силите за користење на ракетите „Spike LR2“ и „SR“ добиени од „EuroSpike“,

европско заедничко вложување на компаниите „Rafael“, „Diehl Defence“, и „Rheinmetall Electronics“. Системот STT обезбедува целосно симулирана обука на бојното поле на нишанциите и командирите за различни услови. Естонските одбранбени сили истрелаа ракета „Spike SR“, демонстрирајќи ги способностите на проектилот во ноември 2020 година. Ракетниот систем беше оценет од Армијата на САД за време на демонстрациите со вежба во гаѓање во живо како дел од Армискиот експедициски воин експеримент (Army Expeditionary Warrior Experiment AEWE 2021) во јануари 2021 година.

Дизајн на противтенковски воден ракетен систем „Spike SR“

„Spike SR“ е лесен, компактен, пренослив ракетен систем кој се испукува од рамо, спакуван во фрлач или канистер за еднократна употреба долг 98 см. Системот со тежина од 9,6 кг има ефективен опсег од 50 до 1500 метри, кој може да се зголеми до 2.000 метри. На противоклопниот систем му е потребно помалку од шест секунди од вклучувањето до подготвената состојба во различни оперативни и еколошки услови и може да совладува стационарни и подвижни цели во видното поле. Ракетата има краток циклус на активирање за лансирање што

подразбира многу брзо лансирање, потоа го зголемува ефектот на целта, со оптимизирана смртност (убиствено дејство), лесна и едноставна е за управување и вклучува активирање на трагач на проектили (систем за лоцирање), трагач за заклучување на целта (можност за следење на целта откако ќе ја препознае), да биде истрелана, како и да биде фрлена по лансирањето.

Противтенковската наведувана ракета „Spike SR“ користи најсовремена трета генерација на дневна и ноќна електро-оптичка технологија за следење, вклучувајќи инфрацрвена слика (IIR), уред за полнење со висока резолуција (CCD) и оптимизиран тракер, што овозможува голема веројатност за погодок против стационарни и подвижни цели во сите временски услови и дострели. Сликата од трагачот се прикажува на мал OLED-екран со 4X зголемување. Ракетниот систем поддржува режим на работа испукај и заборава (fire and forget), додека неговиот напреден тракер му овозможува на операторот ефикасно да ги ангажира целите кои брзо се движат на краток дострел. Ракетата „Spike SR“ доаѓа со различни опции за боева глава за фиксни и подвижни цели. Може да носи високоенергетски противтенковски (HEAT- high-energy anti-tank), фрагментирани и антиструктурни боеви глави. Тандемот, боевата глава

HEAT со прекурсорското (претходното) полнење го уништува експлозивниот реактивен оклоп (ERA), притоа дозволувајќи ѝ на главната боева глава целосно да навлезе во валаниот хомоген оклоп (RHA).

Дизајниран со аеродинамична шема „патка“, ракетниот систем е опремен со дворежимски мотор со цврсто гориво. Погонскиот систем може да овозможи брзина на летот од 130 m/s до 180 m/s при режим на марширање. Придобивките од противтенковската наведувања ракета на „Рафаел“, покрај другото, е тоа што „Spike SR“ е член на семејството на ракети со прецизно наведување на Rafael's Spike family. Дизајниран за повеќе сценарија за копнена борба, системот ја подобрува подготвеноста на војниците на ниво на одред со високо ниво на оперативна подготвеност. Дострелот на проектилот обезбедува супериорна сила за опстанок, бидејќи не бара други средства за означување, како што е ласер, што дозволува силата да остане скриена. Ракетниот систем не побарува обука на високо ниво и инфраструктура за операција, што овозможува голема оперативна флексибилност.

Исто така, не бара централна команда, дозволувајќи им на силите за територијална одбрана да вршат децентрализирани и повеќе дисперзирани операции. Според податоците од официјалната страна на компанијата, во моментот има 36 земји оператори на овие системи, од кои поголем дел се од НАТО алијансата и од Западна Европа, продадени се над 30.000 проектили, испукани над 5000 проектили и со овие системи е извршена интеграција на 45 платформи. Израелските одбранбени сили нарачаа „Spike C4I“ и „Spike-ER system“ со мрежни способности, Лансерот „Spike“ ќе биде опремен со варијанта на глобалниот систем за позиционирање на „Azimuth Comet“ (GPS), лаптоп компјутер и VHF-datalink. Финската армија го избра системот „Spike-MR“ за да ги исполни барањата за противтенковски ракетен систем со среден дострел. „Rheinmetall DeTec“ ќе ги произведува фрлачите, Diehl-муницијата и Rheinmetall-боевата глава. Холандското Министерство за одбрана нареди ракетниот систем „Spike-MR“ (Gill) да ја замени ракетата „Dragon“ на Кралската холандска армија и маринскиот корпус. „Рафаел“ е главен изведувач, а „Rheinmetall“, „Diehl“ и „Thales Nederland“ (поранешен Signaal) се главните подизведувачи. Полска потпиша договор со компанијата „ZM Mesko“ за купување на ракетниот систем „Spike-LR“. Компанијата „ZM Mesko“ ги произведуваше елементите

на проектите и започна со финално склопување во 2006 година. Побарувањето беше за 264 фрлачи на трипод стативи и 2.675 проектили. Испораките започнаа во ноември 2004 година и завршија во 2013 година. Полска, исто така, побара 160 системи да се интегрираат на куполата „Oto Melara HITFIST 30“, поставена на оклопните модулари возила „Patria“. Системот се тестира и од романската армија. Владата на Шпанија изврши нарачка за 260 фрлачи и 2.600 ракети „Spike-LR“, за да ги заменат ракетите „Milan“ и „Dragon“. „General Dynamics Santa Barbara“ потпиша договор со „Рафаел“ за локално производство на ракетите. Испораките започнаа во 2009 година. Министерството за одбрана на

Шпанија даде нарачка за опремување на 24-те јуришни хеликоптери „Tiger HAD“ со ракетите „Spike-ER“. Во декември 2008 година, „PSM“ и германското Министерство за одбрана потпишаа договор за интегрирање на ракетниот систем „Spike“ на оклопното пешадиско борбено возило „Пума“, што се развива за германската армија. Како една врвна компанија која произведува противоклопни optical electro-водени ракети, преносливи и повеќенаменски системи од 5-тата генерација, противоклопните системи секако ќе бидат дел од вооружувањето на поголемиот дел на армиите на НАТО членките, како и на останатите земји ширум светот.

Идриз Идризоски

Најдобрите 5 автомати на 20 век

Што точно доведе до развој и распространетост на автоматите? Размислете за каков извонреден век станува збор. Видовме раѓање и развој на авионот, на автомобилот, на говорното радио, на атомската енергија, на телевизијата и на компјутерот. Сепак, векот беше обележен и со масовни социјални, културни и политички пресврти, доведувајќи ги до израз вековните непријателства. Првата светска војна, централноамериканските војни во 1920-тите, подемот на фашизмот, потоа Втората светска војна и Корејската војна ја означиле првата половина на векот. Потоа сериозно започна Студената војна, со сите нејзини сурогат „валкани мали војни“ низ целиот свет. Со сите овие конфликти беше неизбежно постојано растечките чуда на Индустриската револуција да бидат насочени кон развој на поефикасно вооружување, од малото пешадиско оружје до нуклеарните бомби и ракети за стратешка употреба, па така развојот на оружјето продолжи со опасно темпо. Едно од оружјата вклучено во оваа бескрајна трка со вооружување беа токму автоматите. Автоматите се лесно стрелачко оружје со автоматско дејство, наменети за борба против живи цели. Особено се погодни за борба на

Денес, и покрај најсовремените беспилотни летала со далечинско управување и ракетите со голем дострел, најголем дел од војувањето сè уште продолжува да се состои, пред сè, од блиска борба со непосредна огнена престрелка. Во текот на 20 век светот беше сведок на огромни достигнувања – технолошки пресвртници во науката, уметноста, медицината и електрониката, а имаше и голем напредок и во вооружувањето, вклучително и кај малото оружје. Едно од оружјата со најголем развој беше токму автоматот, а за пет од нив може да се каже дека се појавиле како доминантни над сите други

блиски растојанија, во ровови, шуми, планини и населени места. Основни карактеристики на автоматите се дека тие се со поедноставна конструкција, лесни за ракување, користат пиштолска муниција во калибри од 6,35 - 11,43 mm и делуваат на принципот на движење на затворачот. Масата на автоматите изнесува од 2,7-4,5 kg. Прво се појавиле кон крајот на Првата светска војна во форма на „МП-18“ на Хуго Шмајсер, па напредуваа брзо, а со Втората светска војна се раширија низ целиот свет. Разгледувајќи ги внимателно низ текот на времето, се издвојуваат пет автомати, претставени овде без посебен редослед.

„Томпсон“

Во 1921 година американскиот пензиониран генерал Џон Т. Томпсон го претстави првиот американски

автомат „Томпсон 1921“ во калибар 11.43x23mm (.45 ACP), како „метла за чистење ровови“. Тој, исто така, го смислил и терминот автомат, бидејќи оваа класа на оружје користела пиштолска, наместо муниција за пушка. Првите генерации на автомати како „МП-18 Томпсон 1921“ и „Томпсон 1928“ ја рефлектирале занаетчиската изработка на стариот свет, што резултирало со сигурно функционирање и долг работен век. Сепак, таквата технологија на изработка исто така била и скапа и одземала многу време, а потребата да се направат побрзо и поевтино, брзо станала очигледна. Гледајќи како пламенот на глобалната војна брзо се шири, САД сериозно ја анализирале својата воена способност, што резултирало со масовно зголемување на своите воени сили и создавање на програми за надградба на своето

застарено оружје. По јапонскиот напад врз Перл Харбор на 7 декември 1941 година, таа потреба станала уште посериозна. „Томпсон 1928“ бил одобрен во 1934 година за употреба кај коњаницата, но неговото производство било скапо и одземало многу време. Покрај тоа, германскиот автомат „МП-38/40“, заробен во Северна Африка, конечно стигнал до официјалните претставници на американската војска, па тие сфатиле дека Германците веќе прават автомат од втора генерација, додека тие сè уште немаат прифатено модел од првата генерација. „Томпсон 1928“ бил набрзина усвоен во 1939 година, но чинел 175 американски долари за парче и за да се намалат трошоците и времето на производство, требало да се поедностави. Ова резултирало со „М-1“, потоа со „М-1А1“, кои биле значително поевтини, а чинеле нешто помалку од 50 американски долари за парче. Сите три верзии биле употребувани на сите боишта за време на Втората светска војна, но продолжиле да се користат и во Корејската војна, во Виетнам, како и во десетици „валкани мали војни“ за време на Студената војна. Евтината замена на „Томпсон М-3/М-3А1“ забележа ограничена употреба

во Втората светска војна, но продолжи да се користи до завршувањето на војната во Виетнам. Официјалното производство на воената верзија на Томпсон 1928 завршила во 1940 година, а верзиите „М-1/М-1А1“ во 1943 година, но тие имале одлични перформанси, што резултирало со производство на повеќе од 2 милиони од нив. Дури и денес, секој го препознава таканаречениот „Томи“. Тој сè уште може да се најде во складовите на многу армии и полициски станици.

„МП-38/40“

Во Германија, за да се спречи компромитирање на нивните програми за развој на автомат, бил употребуван терминот „машински пиштол“. Полуавтоматски пиштоли со кундак не биле ништо ново и се сметало дека се помалку од оптимално оружје, па така измамата функционираше. Всушност, функционираше толку добро што се користела за да се скрие развојот на јуришна пушка во Германија во 1941 година. Така, кон крајот на 1930-тите се појавила втората генерација на автомати. Се појавиле десетици дизајни на автоматско оружје, од кои многу означиле големи достигнувања,

не само во занаетството, туку и во методите на производство на оружје. Германскиот „МП-38/40“ користел фенолни смоли, пресуван лим со точноста наместо со широко заварување и преклопен кундак. Брзо се произведувал и можел да се направи за мал дел од цената на „МП-18“ или „МП-28“. Тој бил одлично оружје од својата класа ако неговиот корисник бил дисциплиниран и правилно обучен борец. Извонреден баланс, прегледни нишани, идеална брзина на оган од 500 куршуми во минута, склопот на телескопскиот затворач кој не го дестабилизира оружјето, како и германската традиционална прецизност во изработката, го прославила „МП 38/40“. Неговиот препознатлив изглед го направи брзо да стане еден од најјаконските автомати досега направени, со нешто повеќе од милион од нив произведени до крајот на Втората светска војна.

„ППШ-41“

Со германската инвазија на Советскиот Сојуз во 1941 година, Советите, исто така сфатиле дека нивните автомати од првата генерација, „ППД-40“, се застарени. Потрагата да се најде поевтин дизајн, кој исто така може да се произведува побрзо, резултирало со нивната втора генерација на автомати, сега веќе познатиот 7,62x25 mm ППШ-41. Првично достапен со барабан за 71 куршум, или со рамка за муниција за 35 куршуми, „ППШ-41“ бил моментален успех и се покажал брилијантно во текот на Втората светска војна. Германците, исто така, ја ценеле брзината на оган на „ППШ-41“ од 1.200 куршуми во минута, па за справување со нападите на советските човечки бранови, често ги заменуваа за сопствените „МП-38/40“, бидејќи нивната брзина на оган од 450 до 500 куршуми во минута ја сметале за премногу бавна. До крајот на Втората светска војна се изработени повеќе

од 6 милиони „ППШ-41“, што го прави еден од најраспространетите автомати досега направени. Големiot број во кој беше произведен, исто така, гарантираше дека „ППШ-41“ ќе им биде дистрибуиран на сите советски сателитски нации, како и на оние нации кои се под комунистичко влијание. Во оваа улога, тој видел многу акција во Африка, Централна Америка и Азија и сè уште бил во служба на силите на Виет Конг и Северновиетнамските сили, дури и во 1975 година.

„Узи“

За времето по Втората светска војна, третата генерација на автомати, онаа што го скрати сандакот на оружјето, интегрирајќи ја рамката за муниција во неговата пиштолска ракофатка, беше во фаза на изработка. Првиот автомат од овој тип беше всушност чешкиот „Вз-25“, но тој не успеал да постигне доволно внимание за да биде широко признат. Меѓутоа, во 50-тите години на минатиот век, мајорот Узиел Гал од израелската армија го претставил својот дизајн од третата генерација, кој на крајот го добил името „Узи“. Прво опремен со фиксен дрвен кундак, а

подоцна со преклопен, уникатниот изглед и сигурноста на боиштето брзо ја зграпчи имагинацијата на светот. Денес „Узи“ може да се најде низ целиот свет и се користи од речиси секој вид на воена или полициска единица. Што се однесува до бројките, произведени се повеќе од 10 милиони, што го прави најпроизведуваниот автомат на сите времиња.

„ХК МП-5“

За време на доцните 1960-ти, се појави четвртата генерација на автомати. Дело на германската компанија „Хеклер и Кох“, тој го рефлектираше концептот да се има систем на повеќе автомати кои можат да се продаваат со претпоставка дека сите автомати во системот можат да се употребуваат и да се одржуваат со користење на истите методи. Нормално, и од гледна точка на обуката и логистиката, идејата била многу привлечна и „Хеклер и Кох“ постигна голем успех со неа. Автоматот првично бил претставен како „ХиК-54“, но со неговото усвојување од страна на армијата на Западна Германија, станал познат како „МП-5“. „МП-5“ во суштина е мал карабин со пиштолска

муниција во калибар 9мм со можност за избор на оган. Меѓутоа, од поголема важност е тоа што тој пука од забравен затворац што го прави полесен за употреба и попрецизен од повеќето автомати кои пукаат од отворен затворац. Исто така, доста е ефикасен со своите пригушени верзии од истата причина. Денес „МП-5“ се достапни во повеќе варијации и можат да се најдат ширум светот во рацете на илјадници воени и полициски припадници. Бидејќи сè уште се произведува, се смета дека досега се направени над милион примероци. Автоматите, поради своите можности за кратко време доживеале голем концепциски и технолошки развој, но во последниве години, најмногу заради широко распространетата употреба на панцирите, тие забележуваат пад на популарноста во корист на карабините со кратки цевки во калибар 5,56x45 мм. Одредени воени експерти и аналитичари, неколку пати досега им предвидувале крај, тврдејќи дека тактичките околности толку се измениле што на автоматите во такво борбено окружување им нема место. Сепак, тие сè уште веројатно ќе продолжат да се употребуваат уште некое време. Сите лоши прогнози не се оствариле, што не треба да биде чудно, бидејќи автоматите имаат голема огнена моќ, едноставни се за ракување и обука, користат распространета пиштолска муниција и се евтини за изработка, бидејќи користат технологија на пресувани лимови со широка употреба на квалитетна пластика – полимери. И, кога ќе дојде денот автоматите конечно, навистина да бидат застарени, искрено ќе може да се каже дека „Томпсон, МП-38/40“, „ППШ-41“, „Узи“ и „МП-5“ го воде патот и влијаеја на дизајнот и на развојот на автоматите повеќе од кој било други оружја.

Александар Стојчевски

„Vought F4U Corsair“

Во текот на Втората светска војна, пацифичкиот борбен сектор претставувал жариште каде што се формирала

ефикасноста на борбените бродови – носачите на авиони. Иако на почетокот на војната, јапонската поморска и воздухопловна воена

индустрија го контролирала Пацификот, американските компании за производство на авиони „Grumman“ и „Vought“ ги создале едни од најбрзите ловци наменети за дејство од носачи на авиони во војната, „Grumman F6F Hellcat“ и маестралниот „Vought F4U Corsair“. Вториот ловец од наведените два, претставувал страв и трепет за јапонските копнени, поморски и воздухопловни единици. Како резултат на неговото влијание, Јапонците го именувале „смртта која шепоти“.

„Vought F4U Corsair“ бил еден од најуспешните ловци за време на Втората светска војна. Неговото деби се случило во месец февруари 1943 година, осум месеци пред појавата на „Grumman F6F Hellcat“. Покрај високата брзина, авионот имал и специфичен препознатлив дизајн. Тој бил препознатлив по неговите закосени крила

„Vought F4U Corsair“ бил конкретно дизајниран за да одговори на бараните карактеристики доставени од морнарицата на САД. Спецификациите биле директни, кратки и јасни. Морнарицата на САД го сакала најбрзиот ловец – едносед наменет за оперативна употреба од носач на авиони. Овие барања биле буквално разбрани од Рекс Бизел, шефот на инженерскиот тим кој бил назначен за дизајнирање на „Vought F4U Corsair“. Моторот на авионот била најголемиот авионски мотор за тоа време. Иако бил во развој, моторот „Pratt & Whitney R – 2800“ имал осумнаесет цилиндри подредени во два реда, со способност да развијат импресивни 2000 коњски сили. Во подоцнежните

верзии на моторот, коњските сили можеле да достигнат дури и до 2450, со помош на системот за водено и алкохолно вбризување. Големата сила подразбирала и соодветен пропелер кој бил околу триесет и три сантиметри во дијаметар. Овој пропелер овозможувал максимална брзина на авионот од над 640 километри на час. Со цел да се минимализира воздушното струење, крилата на авионот биле предмет на промена. Неколку конфигурации биле во игра, но сите подразбирале долги тркала кои пак, зафаќале премногу место и создавале голема тежина. Проблемот бил решен од страна на дизајнерскиот тим, со закривување на крилото кое овозможувало пократка конструкција на тркалата и воедно помало воздушно струење во лет. Ова претставувало сегмент по кој авионот бил препознатлив. Дизајнот на крилата неочекувано создал многу позитивни карактеристики. Имено, поврзувањето на конструкцијата на централната воздушна конструкција со крилната конструкција била многу цврста. Закривените крила овозможувале сместување на вооружувањето на авионот во надворешниот дел, односно непосредно по закривувањето кон надвор. Овој дел од крилото бил со способност за целосно закосување, односно релоцирање во случај на хангарско складирање во многубројните гаражи на носачите на авиони. Ваквата способност за гаражно паркирање овозможувала повеќе простор за носачот на авиони. Ова можеме да го видиме и кај некои од современите млазни воени авиони кои се наоѓаат на носачот на авиони. Понатаму, закривените крила овозможувале големите радијатори за масло да се лоцирани близу моторот, односно во делот кој не е флексибилен во коренот на крилата. За да се добие на време, хоризонталниот и вертикалниот стабилизатор биле „позајмени“ од веќе постоечкиот хидроавион „OS2U – 1 Kingfisher“. Првиот договор за нарачка на 584 „Vought F4U Corsair“ бил исполнет на 31 јули 1942 година. Командата на морнарицата на САД одлучила „маринците“ да бидат први снабдени со овој авион. „Маринците“ во тој период од војната биле насочени кон борбени операции на Соломонските Острови. Таму, тој период се воделе жестоки борби, па пацифичката команда на САД била нетрпелива да го види новиот авион во акција. Авионот ги видел своите први борбени активности на 13 февруари 1943 година. Вооружувањето на прототипот на „Vought F4U Corsair“ било составено од еден митралез со калибар од 7.62 милиметри, еден митралез со

калибар од 12.7 милиметри лоцирани во носот на воздушната конструкција и дополнителни два митралези (по еден во крило) со калибар од 12.7 милиметри лоцирани во крилата. Меѓутоа, поучени од воздушните битки во над европското тло, потребите диктирале шест (по три во крило) митралези со калибар од 12.7 милиметри лоцирани во крилата на авионот. Подоцнежните варијанти на „Vought F4U Corsair“ имале и по два топа со калибар од 20 милиметри во крилата но пилотите сепак ја преферирале конфигурацијата на вооружување со шест митралези. Секој митралез бил снабден со 400 парчиња муниција и имал способност да испукува 600 парчиња муниција во една минута. Наведениот сегмент овозможувал 40 секунди непрекинато пукање од страна на пилотот. Тоа било далеку повеќе од капацитетот на муниција на било кој противнички воздухоплов. „Vought F4U Corsair“ бил воздухоплов со одлични перформанси кои не настанале без подобрување на некои недостатоци. Првите слетувања на носачите на авиони биле не толку сигурни од големата „мека“

амортизација на тркалата. Тие имале тенденција да го одбијат авионот од палубата и да го превртат авионот. Овој проблем бил набрзо решен. Долгиот нос на авионот предизвикувал не соодветна прегледност на пилотите. Овој проблем бил решен со подигнување на пилотското седиште со цел овозможување поголема прегледност на пилотот која била многу важна при полетувања и слетувања на носачи на авиони. Со решавање на наведените проблеми, до 1944 година „Vought F4U Corsair“ бил распореден во пацифичкиот сектор на операции во многу големи бројки. Неговиот главен противник бил славниот јапонски „A6M Zero“. Иако јапонскиот ловец бил подобар во маневрите на вртење под остар агол, „Vought F4U Corsair“ имал поголема брзина од 80 километри на час. Тој имал и далеку подобра стапка на искачување. Накратко кажано, пилотите на „Vought F4U Corsair“ можеле да бираат како и кога да се впуштат во воздушна битка. Тоа било луксуз и огромна предност за воен авијатичар на ловец. Пилотите на „Vought F4U Corsair“ забележале 2129 победи над јапонските „Zero“

ГЛАВНИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА „VOUGHT F4U – 4 CORSAIR“	
ЕКИПАЖ	1
ДОЛЖИНА	10,26 метри
РАСПОН НА КРИЛАТА	12,50 метри
ВИСИНА	4,50 метри
МОТОР	Еден мотор „Pratt & Whitney“ R – 2800 – 18W „свезда“, мотор кој развивал 2380 коњски сили
МАКСИМАЛНА БРЗИНА	717 километри на час
ОПСЕГ НА ОПЕРАТИВНО ЛЕТАЊЕ	528 километри
МАКСИМАЛНА ВИСИНА НА ЛЕТАЊЕ	12.600 метри
ВООРУЖУВАЊЕ	Шест митралези „M2 Browning“ со калибар од 12.7 милиметри со 400 парчиња муниција по митралез. Осум ракетни проектили со калибар од 127 милиметри или носивост од 1800 килограми на бомби.

ловци со само 189 изгубени авиони. Неколку од малку познатите факти се дека прототипот на „Vought F4U Corsair“ го извел својот прв лет на 29 мај 1940 година, дури две години пред првиот лет на авионите „F6F Hellcat“ и „P – 51 Mustang“. За време на еден пробен лет на 1 октомври 1940 година, прототипот на „Vought F4U Corsair“ достигнал максимална брзина од 644 километри на час. Тој бил првиот едносед ловец на САД кој ја постигнал наведената брзина. Во средината на 1944 година било заклучено дека авионот имал способност за носивост од два тона. Ова било еднакво со тогашните бомбардери „B – 25“, „B – 26“ и британскиот ловец – бомбардер „Mosquito“. Беспрекорните карактеристики и перформанси на „Vought F4U Corsair“ значеле и употреба на авионот во повеќе улоги. Тој функционираше како ловец, ловец-бомбардер и ноќен ловец.

Варијанти

„Vought F4U Corsair“ бил предмет на многу модификации според доделените улоги кои биле неопходни, со цел успешно завршување на мисијата. Ќе ги посочиме варијантите кои направиле значителна разлика во текот на војната.

„Vought F4U Corsair F4U – 1“

Оваа варијанта била со пилотска кабина од типот „birdcage“ со пилотското седиште во оригинална позиција (не поткренато). Авионот се разликувал од прототипот во повеќе сегменти. Тој бил вооружен со шест митралези со калибар од 12.7 милиметри. Авионот имал по еден дополнителен резервоар за гориво во крилата, лоцирани на надворешната страна од митралезите. Бил вграден резервоар за гориво од 900 литри, лоциран пред пилотската кабина. Кабината била поместена во насока кон опашката за 81 сантиметар и била со заштитна метална плоча за пилотот со дебелина од 3,8 сантиметри. Воздушната конструкција била продолжена за 43 сантиметри, со цел да го собере големиот мотор „Pratt & Whitney R 2800 – 8“.

„Vought F4U Corsair F4U – 1A“

Појавата на оваа варијанта се случила во средина на војната. Овој модел имал нова поширока пилотска кабина, слична на британската, која била на авионот „Supermarine Spitfire“. Пилотското седиште било поткренато за 18 сантиметри со цел да се овозможи поголема прегледност за пилотот. Поголемата прегледност била овозможена и со помош на

продолженото задно – опасно тркало за 15 сантиметри. Главната промена во оваа варијанта било решавањето на проблемот со амортизацијата на тркалата. Со решавањето на овој проблем, авионот ја добил дефинитивната варијанта наменета за носачи на авиони. Главниот резервоар за гориво на авионот, лоциран пред пилотската кабина имал капацитет од 900 литри, додека двата резервоари лоцирани во крилата имале капацитет на гориво од по 230 литри. Оваа варијанта била способна за носење и на надворешен резервоар на гориво. Со надворешен резервоар, авионот имал оперативен дострел од 2400 километри.

„Vought F4U Corsair F4U – 1C“

Од месец јули до месец ноември 1944 година, биле произведени 200 примероци од овој модел. Главната карактеристика на оваа варијанта била улогата на ловец-бомбардер. За таа цел митралезите биле заменети со два топа калибар 20 милиметри, со по 231 парче муниција по топ.

„Vought F4U Corsair F4U – 1D“

Овој модел бил карактеристичен по поновиот мотор „Pratt & Whitney

R – 2800 – 8W“, кој имал водено/алкохолно вбризување кое, пак, овозможувало развивање на дополнителни 250 коњски сили. Максималната брзина на авионот била 684 километри на час. Бидејќи морнарицата на САД имала потреба од ловци-бомбардери, оваа варијанта имала фиксни надворешни носачи за ракети, бомби и резервоари за гориво.

„Vought F4U Corsair F4U – 4“

Овој модел бил последниот модел произведен за време на Втората светска војна. Тој имал дополнителен отвор за воздух лоциран под носот, додека резервоарите за гориво, лоцирани во крилата, биле отстранети за подобри маневарски способности. Авионот ги задржал способностите за максимална носивост од 1D-варијантата. Бил инкорпориран пропелер со четири перки. Максималната брзина на авионот изнесувала 721 километри на час (со активација на водено/алкохолно вбризување). Стапката на искачување изнесувала 1400 метри во минута.

Димитар Даневски

„ЦЕЗАР“ 155 мм 8x8

Иднината на еден револуционерен концепт во артилеријата

Проектот, односно програмата „ЦЕЗАР“ (CAESAR), е развиена од фирмата „Nexter Systems и Renault“ – Р. Франција и истата е креирана за да ги замени постоечките артилериски системи: топот 155 мм „TRF1“ и самоодната хаубица 155 мм „AUF1“, кои уште се во оперативна употреба во армијата на Р. Франција.

Во досегашните изданија на магазинот „Штит“ беше претставена првичната верзија на „ЦЕЗАР“ врз која денес со соодветни модификации е создаден нов и револуционерен систем кој се нарекува „ЦЕЗАР“ 8x8. Прототипот на „ЦЕЗАР“ 8x8 за прв пат е претставен во 2015 година. Системот се состои од моторно возило 8x8 (дизел) со кабина со заштита од зрна и парчадно дејство и артилериски систем – топ со калибар од 155 мм (52 калибри). Системот „ЦЕЗАР“ – „CAESAR“ е поливалентен и мобилен и има можност за брза и ефективна огнена поддршка на маневарските единици на големи далечини, со режим на стрелба од 6 проектили во една минута. Дострелот на овој систем е од 40 до 50 км. Во зависност од муницијата која ја користи дострелот на системот може да биде и поголем. Системот може да се транспортира по воздушен пат со транспортни авиони „A400“, „IL76“ или „C17“. Неговата тактичка мобилност е неговиот главен адут. Автоматизиран, системот нуди голема брзина и дијапазон на употреба и овозможува завидно време за подготовка за стрелба кое не е повеќе од 60 секунди. Системот може со себе да понесе 36 комплетни проектили во посебно приспособени делови за чување и за транспорт, со што е двојно зголемен капацитетот на транспорт на муниција. Останатата количина на артилериска муниција се транспортира на товарно м/в „TRM 10 000“, кое има можност да носи

240 комплетни проектили. Системот има 23-литарска барутна комора, што е во согласност со „JBMoU“ (joint ballistic memorandum of understanding). Начинот на полнење на проектилите во цевката може да биде автоматски или полуавтоматски. Системот е опремен и со термална камера за извршување на непосредни гаѓања во ноќни услови. Опремен е и со најсовремен систем за навигација и автоматско заземање на елементите за гаѓање, како и со балистички калкулатор кој е компатибилен со останатите системи за контрола на оган. Од отворени извори може да се дојде до податок дека веќе одредени земји како

Данска и Чешка ја започнале набавката на овие системи.

Системот овозможува да се вршат и гаѓања од типот „MRSI“ (Multiple Round Simultaneous Impact). Тоа во суштина значи дека 4 проектили би се истрепале од едно исто орудие но со различна елевација и истите би паднале на одредената цел симултано, така што би се постигнал изненадувачки ефект врз непријателот и би се избегнала можноста после првиот проектил непријателот да ги промени своите позиции. Кон ова појаснување предвид треба да се земе и различното време на лет на проектилите со различна елевација.

Славчо Кузманоски

ТАКТИЧКО-ТЕХНИЧКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА „ЦЕЗАР“ 8X8 – 155 ММ	
КАЛИБАР НА ЦЕВКАТА	155 мм
ДОСТРЕЛ	40 km (со проектил ERFB)
⁵⁰ КМ (СО ПРЕОКТИЛ RAP)	12,50 метри
ТЕЖИНА	32000 kg
ДОСТРЕЛ ПРИ НЕПОСРЕДНО ГАЃАЊЕ	до 2000 m
ДОЛЖИНА	12,3 m
ШИРИНА	2,80 m
ВИСИНА	3,1 m
ПОСЛУГА	3-5
ХОРИЗОНТАЛНО ПОЛЕ НА ДЕЈСТВО	+/- 30 степени
ВЕРТИКАЛНО ПОЛЕ НА ДЕЈСТВО	до +73 степени
РЕЖИМ НА СТРЕЛБА	6 проектили за една минута
РАДИУС НА ДВИЖЕЊЕ	600 km
СОВЛАДУВА СТРМНИНИ	40 %
СОВЛАДУВА БОЧЕН НАГИБ	до 30 %
ПОГОН НА ТРКАЛА	8x8 со централен систем за пумпање на пневматиците
БРЗИНА НА ДВИЖЕЊЕ НА ДОБРИ ПАТИШТА	до 90 km/h
БРЗИНА НА ДВИЖЕЊЕ НА ЗЕМЈЕНИ ПАТИШТА – ТЕРЕНСКИ УСЛОВИ	до 50 km/h
М/В	Татра V8, дизел со 410 hp (к/с)

Дански воени музеи

Музејот опфаќа повеќе родови (со исклучок на морнарицата). Музејот претставува гарнизонски музеј на одбраната во Алборг. Музејот е воспоставен од страна на волонтери (поранешни припадници на вооружените сили на Данска) и приватна фондација и, иако е релативно нов музеј, истиот е сеопфатен. Самиот објект на фондацијата ѝ е предаден во 2001 година од страна на Министерството за одбрана. После една година подготовки, на 22 јуни 2002 година музејот е отворен за јавноста. Факт е дека музејот е приватен и не е во можност да добива државна поддршка, но затоа повеќето од експонатите се обезбедени од вооружените сили на Данска. Гарнизонот Алборг, всушност е поранешна база изградена во времето на Втората светска војна од страна на германските нацистички сили. На околу 10000 м² се распоредени различни експонати. Самиот музеј има три простории каде што се изложени артефактите. Првата е поранешниот хангар за хидроавиони, втората е полуотворениот хангар во кој се сместени оклопни возила, тенкови и артилериски орудија и третата и последна точка е бункерот од Втората светска војна. Во првата просторија, поранешниот хангар за хидроавиони, се сместени голем број на различни експонати. Веднаш по влегување во хангарот, во првиот дел, се распоредени неколку воздухоплови користени од страна на военото воздухопловство на Данска како: „Republic RF-84F Thunderflash“, „North

Нордиската држава Данска е една од основоположниците на НАТО со богата воена историја. Според сајтот GFF (Global firepower), Данска е позиционирана на 54. место од 140 оценети држави. На својата територија има 8 државни и неколку воени музеи водени од невладини организации. Во овој број ќе бидат разработени два музеи

American F-86D Sabre“, „Lockheed F-104G Starfighter“, „Lockheed T-33A Shooting Star“, „Gloster Meteor T.7“ и други. Од покривот на хангарот висат неколку типови на падобрани, додека на страничните делови од хангарот се поставени фотографии, карти и документи, а меѓупросторот е искористен за изложување на останатата опрема како полски кујни од различен период, моторцикли, рефлектори за надбљудување на воздушен простор итн. Во вториот дел на хангарот на две нивоа се поставени различни поставки. Во горниот дел се поставени противвоздушни орудија од типот на Бофорс и системи како „MIM-23 Hawk“ и орудија со крупен калибар како минофрлачи со различни видови на мини. Во приземниот дел се поставени неколку различни тематски поставки. Една од нив е посветена на

униформите каде што се изложени униформите од различни единици и држави учесници од Втората светска војна, особено интересен раритет е униформата која ја носел Тито – лидерот на партизанското движење во Југославија. Во другата се изложени различни видови на лесно пешадиско вооружување и пиштоли. Третата е посветена на опремата користена од припадниците на воената полиција и последната е посветена на историски делови од опрема од Втората светска војна кои се пронајдени во непосредна близина на музејот и градот.

Во делот помеѓу трите простории се изложени уште десетина тенкови, оклопни возила, помошни возила, камиони и артилериски орудија, како и авионот „Saab F-35 Draken“ во кој може да се погледне во неговата внатрешност. Полуотворениот хангар ги изложува оклопните возила, тенкови и артилериски орудија кои се користени од страна на Армијата на Данска. Делови од опрема кои се изложени се: „Leopard 1A5 DK“, „Humber Armored Car“, „MTLB, M113“, хаубица „203“ мм „M115“, неколку видови на „ТЗИ“ (тенкови за извлекување), „Centurion MK V“, „M41 DK 1 Walker Bulldog“ итн. Бункерот од времето на Втората светска војна е со големина 14x28 метри и има десет засебни простории. За време на Втората светска војна и после завршувањето на истата е користен како засолниште од воздушни напади. Музејот, дел од просториите ги има опремено и изложено за време на Втората светска

војна. Посетата на овој дел од музејот во зимскиот период оди со најава, доколку има 10 или повеќе посетители, со оглед на фактот дека во овој дел нема греење. Работното време на музејот е од 10.00 до 16.00 часот секој ден, со исклучок на понеделник. Влезниците за овој музеј варираат и изнесуваат од 10 € за возрасни и 5 € за деца од 4-14 години. Годишниот број на посетители постојано бележи раст, така што во 2019 година тој број изнесува околу 20 000. Карактеристично за овој музеј е дека посетителите може слободно да ги допрат и да влезат во делот со изложените експонати.

Музејот на оклопни возила – Исток (Panzermuseum East) е музеј кој е фокусиран на воената машинерија на Варшавскиот пакт, со акцент на периодот од Студената војна, поточно средствата кои би биле користени за инвазија врз Данска во случај Студената војна да се разгорела. Музејот е основан и воден од најголемиот приватен колекционер на воена опрема во Данска, Алан Педерсон. Самиот музеј е отворен во 2014 година. На простор од 4500м² се распоредени преку 60 оклопни возила од различен вид, неколку хеликоптери, авион, артилериски орудија, опрема, униформи итн. Музејот е сместен на 13 километри од Шлагелсе. Експонатите во музејот се распоредени во три големи објекти, а се поделени во пет сегменти (четири внатрешни и еден надворешен).

Во првиот сегмент посветен на оклопните возила се изложени следните возила: „SNAR-10“, возило за контрола на оган опремено со радар на шасија од MT-LB, борбено возило на пешадијата „BMP1“, радарски систем „P-40“, лансиерна рампа „2P24“ за ракети „земја воздух“ 3M8, тенкот „T55 AM2“ и 3,5 тонскиот камион 6x6 „ZIL 131“. Во овој објект во посебна просторија се изложени огромен број (околу 1500) на воени обележја, ордени и униформи. Вториот сегмент е поставен во објектот веднаш после влезот во самиот музеј. Овој сегмент е посветен на оклопните возила со посебна намена. Во првиот дел е изложена опремата за НХБ заштита прикажана низ две диорами во реална големина. Покрај нив се изложени и „BRDM 2- RKhB“ извидувачко НХБ возило и „BRDM 2-9P131“, опремени со 6 противоклопни ракети „Маљутка“. Во вториот дел се прикажани средства како противавионскиот двоцевен топ „PRAGUE M 53/59 Lizard“, „BTR 60-PU-12“, амфибиско командно возило за ПВО, „BRDM 2 Clarification“, амфибиско извидничко возило, „ROBUR LO 2002 A RKE“, пропагандно возило и други. Сите изложени возила се проследени со кукли кои се облечени во различни видови на униформи, но и останати дополнителни елементи како радиоуреди, алати и друго. Третиот сегмент е посветен на механиката и моторите кои се употребуваат во

оклопните возила. На самиот влез од овој сегмент во две застаклени изложбени витрини се поставени околу 60 модели на тенкови и оклопни возила во различни размери. Во продолжение на оваа постојана поставка е изложена диорма во реална големина на минско поле со неколку видови на противтенковски и противпешадиски мини, како и опрема за деминирање. Карактеристично за оваа диорама е тоа што истата е заградена со тенковска гасеница. Тринаесет видови на бензински и дизел-мотори и агрегати се изложени во оваа хала. Четвртиот сегмент постојана поставка каде музејот особено добро ги има искомбинирал изложените експонати и во иста просторија ги истакнал оклопните возила, камионите, специјалните и помошни возила. Патека за движење низ хангарот е обележана и ограничена со вреќи со песок и покрај секоје средство поставен е натпис за појаснување на три јазици (дански, англиски и германски). Поставката започнува со бочен пресек на оклопно возило „BRDM 2 Clarification“, по него следи амфибиското возило „OT90“. Следат возилата од британско потекло „OT FV432 MK2“ и неколку воени камиони за општа намена од типот „Bedford“. Камионот „Tatra 815“ со полуприколна на кое е натоварен „T-72“ е наредно

документарни програми, додека вториот дел е пренаменет во сала за состаноци. Кабината од авионот е отворена за посетителите и во истата може да се влезе. Покрај авионот во надворешниот сегмент се сместени и хеликоптерите „Ми-24“ и „Ми17“. Двата хеликоптери се отворени за посетителите т.е. во истите може да се влезе и во делот на кабината и во товарниот дел. Особено интересен дел во надворешниот сегмент кој е мошне посетен е надбљудувачницата поставена при самиот влез на музејот. Во склоп на музејот има и кафетерија и продавница за сувенири. Музејот, покрај разгледување на поставените изложбени поставки, нуди и други различни можности за посетителите како, на пример, да се возат со оклопни возило „FV 432“ или во полско возило 6x6. Оваа активност дополнително се доплаќа. Покрај оваа понуда во музејот се нуди и можност за преспивање во бункери од вкопан и полувкопан вид. Во склоп на музејот има и патека со препреки и адреналинска патека, кои се сместени во шумениот дел и истите се доста посетени од помладите посетители. Музејот во својата понуда на активности нуди и полигон за возење на радиоконтролирани тенкови во размер 1:6 каде во одредени викенди во

возило кое е изложено, по него следи подвижна логорска кујна користена од страна на данската армија. Самоодното артилериско орудие „DANA VZOR 77 152“ mm е наредниот експонат и во истиот има можност да се влезе и да се разгледа, до него е изложено амфибиското командно оклопно возило „OT64-SKOT R2M“. Наредно изложено возило е самоодната хаубица 122 mm „2S1GvozdiKa“, по што следат подвижна болница и полска кујна. Надворешниот сегмент т.е. просторот помеѓу објектите е надополнет со еден авион од типот „Вас 1-11“. Предниот дел од авионот е пренаменет во кино каде се пуштаат кратки клипови и

годината се организираат и натпревари. Влезниците за возрасни посетители изнесува 13,5 €, за деца од 5 до 15 години е 7€, за воените ветерани е 10 €, додека за децата под 5 години влезот е бесплатен. Работното време на музејот е од 10.00 до 17.00 часот, последен влез е во 16.00 часот секој ден. Самиот музеј во зимскиот период е затворен, поточно се затвора во месец ноември а повторно се отвора во април. Местото е особено интересно за посета, со оглед дека поставките се добро уредени и може да се влезе во повеќето од нив. Овој музеј навистина вреди да се посети.

Златко Блажески

Со падобран над белиот мантил Медицински сестри на падобранска обука

Падобранството секогаш претставувало и останува екстремна или опасна активност. Не би рекол само спорт, бидејќи тоа наоѓа поширока примена, како за воени, така и за цивилни цели. Во секој случај, тоа е активност која ја посакале и ја испробале само најсмелите и најрешителните. На овој вовед би додал дека ако и вие немате здравствени проблеми, а имате желба и храброст, многу е лесно да ги направите првите чекори низ небеските просторства. Тоа го направија, ученицката за медицинската сестра Цвета Поповска, тогаш Петровска, како и соученичките Македонка, Нада и Васка. Тие, во дамнешната 1975 г. го прифатија предложениот падобрански предизвик. Таа година, за прв пат, во државното средно медицинско училиште МУЦ „Д-р Панче Караџов“ – Скопје, беше презентирана програма за обука на медицински сестри за скокање со падобран. Целта беше, во случај на масовни несреќи или елементарни непогоди, тие да можат

Голем е бројот на младинци, а некогаш и повозрасни, кои барем еднаш не посакале да го видат светот од височина, слободно да се „прошетаат“ низ небеските бесконечности, да погледнат со очите на птиците и да почувствуваат нови несекојдневни емоции, спротивни на оние кои се доживуваат, движејќи се низ приземниот свет. Но, сосема е мал бројот на оние кои посакале, од воздух, да доскокнат на помош

групно или поединечно, да доскокнат на просторот на случувањето и да укажат прва медицинска помош на унесреќените. Цвета, заедно со неколкуте соученички, се осмелија и прифатија да создадат лична симбиоза на храброст, бестрашност и хуманост. Во подоцнежните групи таквата бестрашност и хуманост ја прифатија и Ленче, Ана, Менка, Данче, Снежана, Сута, Валентина, Марија и многу други. За нив беше организирана посебна падобранска обука под покровителство на тогашниот Републички штаб за територијална одбрана (РШТО) на СР Македонија, а во соработка со тогашниот Републички воздухопловен

центар при Воздухопловниот сојуз на Македонија (ВСМ). Непосредни раководители на овие обуки беа искусните наставници по падобранство, Лазар Поповски, Ванде Гавровски и популарната падобранка Нада Ицева. Цвета и преостанатите од групата ученички во медицинското училиште, летото 1975 г. прво го поминаа на медицинска практика во некогашната Државна болница во Скопје (денес Клинички центар), за подоцна да престојуваат на секојдневна организирана обука на стариот спортски аеродром во месноста Оризари крај Битола. Се скокаше со падобрани од типот „ПШ 02“. Под раководство на

истите наставници, научија како да го подготват, „спакуваат“ и проверат главниот и „резервниот“ падобран, потоа ги научија и вештините на управување со истите. На крајот на обуката на земја научија и како да се „приземјуваат“ на различни релјефни терени. Тоа беше завршетокот на обуката на земја, а следеа чекори кон влегувањето во авионот од типот „АН – 2“, проверувани една по друга, од страна на наставниците. Силниот „двокрилец“ ја крена целата група во воздух, а со нив и будниот учител-чувар, искусната наставничка по падобранство Нада Ицева. А внатре во авионот, медицинските сестри со лица кои изразуваа различни емотивни импресии. Некои од нив со голема возбуда, други со скриен страв, а сите заедно со восхит и очекување на импресивниот момент. Потоа, една по една, под команда на искусната падобранка Ицева скокаа во воздушната бездна и следеа како „принудно-автоматски“ им се отвораат шарените куполи. Со нив, доживуваа прошетка низ воздушната шир, своевидна егзотика и нови измешани чувства и доживувања. Нив ги прекинуваа гласните мегафони на наставниците на земја, Поповски и Гавровски, кои им ги даваа последните инструкции за правилно насочување и приземјување, како: забавување на пропаѓањето на падобранот, држење на нозете една до друга, полу свиткани колена и сл. Потоа, повторно следеа нови чувства на радост, среќа, храброст, доживеана авантура и желби за повторен скок, измешани со меѓусебни и заеднички преградки. Радосниот ден го замени нов ден и повторување на редовните процедури. Подготовка на падобраните, влегување во авионот без седишта, закачување на т.н. гуртна за отворање на падобранот, кревање во височините, повторен скок под команда на наставникот и повторно приземјување. Потоа, повторно приземјување со нов восхит и радосни преградки. Така, од ден во ден, оваа група млади дами, идни медицински сестри или доктори, направија по десет падобрански скокови и ги добија соодветните уверенија за оспособеност. Цвета, заедно со уште некои другарки од групата, веќе наредната година беа професионално вработени како медицински сестри, а некои од нив го продолжија своето докторско образование. Некои од нив останаа на ниво на основната падобранска обука, а некои продолжија да ја одржуваат својата „тренажа“ заедно со спортските падобранци. Меѓу нив беше и Цвета која овде и при овие скокови го запозна и својот животен сопатник, искусниот спортски падобранец Ристо Поповски. Вакви групи, по барање и во договор со Републичкиот штаб за територијална одбрана на РМ, беа организирани до втората половина на осумдесеттите години на минатиот век. Селекцијата

на медицинските сестри главно се реализираше преку доктор Јулиана Миронска (инструктор за медицински сестри), со целосна поткрепа на генералот Тодор Атанасовски, командант на РШТО на СРМ и во договор со ВСМ. Постојани падобрански наставници останаа Поповски, Гавровски и Ицева, а повремено ним им се приклучуваа и други помлади наставници. Да додадам дека доктор Јулиана Миронска беше бескраен вљубеник во небеските широчини, а во мледешките денови завршила обука за управување со воздухопловни едрилицы и направила 36 самостојни летови. Во последната група, од 1988 г., смели и хумани медицински сестри беа и Татјана Јончевска, Валентина Божиновска, Валентина Јовановска, Сузана Фејзулова, Светлана Костовска и др. И веднаш ќе побарам извинување доколку некои од нив го промениле своето моминско презиме или едукацијата ја завршиле како доктори. Во мојот

„аеродневник“ тие останаа запишани со тогашните податоци. Важно е дека сите тие дами со бели мантили беа секогаш подготвени да го нарамат падобранот и да доскокнат таму каде што би било најпотребно. А авторот го остава отворен својот дневник за секакви документирани дополнувања и корекции, со заклучок дека тоа беше плодна, хумана активност и убаво замислена територијална стратегија. Цвета Поповска, веројатно, оваа година заминува во пензија, после четириесет и шест години професионална кариера како медицинска сестра. Во сеќавањата сè уште ги носи спомените на падобранските скокови, но и радоста од помислата дека никогаш не се случила таква елементарна непогода заради која би било потребно да ги употреби падобранските вештини и искуства и да доскокне до унесреќени, подготвена да укаже прва медицинска помош.

Ѓорѓи Чачкиров

Војна „еден на еден“ – втор дел

Авторот на првиот класичен роман во историјата, Мигел де Сервантес, авантурист од прва категорија, секако е првиот интелектуалец којшто по една безначајна кавга го предизвикал на двобој и го ранил извесен Антонио де Сигура. По сè изгледа дека станувало збор за некој благородник, бидејќи Мигел експресно бил осуден на драконска казна. Освен што судијата наредил да му се отсеке десната рака, му одредил десетгодишен егзил од Мадрид. Таткото на витезот од Манча, славниот Дон Кихот, веднаш по излегувањето од судница, успеал да им избега на стражарите и десет години не се вратил во татковината. Се вратил без десна рака која му била отсечена во пресметка со гусарите, во чие ропство поминал цели пет години. По логика на нештата, пресметките „еден на еден“ најмногу ги имало таму каде што најмалку се очекувало, во светот на најголемите писатели во човековата историја. Во минатиот број на „Штит“ пишувавме за најславните, за двобоите на Пушкин, но малку е познато дека и познатиот гроф Лав Николајевич Толстол му „фрлил ракавицата в лице“ на исто така славниот писател и сонародник Иван Тургенев. И, иако и двајцата биле благородници и добри пријатели, Толстој

Најчест повод за пресметка помеѓу двајца мажи биле жените, но низ историјата имало безброј причини, често и банални, заради кои навредените го предизвикувале на пресметка другиот маж со меч или со огнено оружје. Освен витезите, на двобои излегувале: поети, писатели, научници, премиери, претседатели на држави, па дури и жени

и Тургенев во два наврати „до коска“ се скарале. Првиот пат повод било едно писмо што велепоседникот Тургенев му го испратил на Толстој. Кога го прочитал писмото, грофот Толстој веднаш се

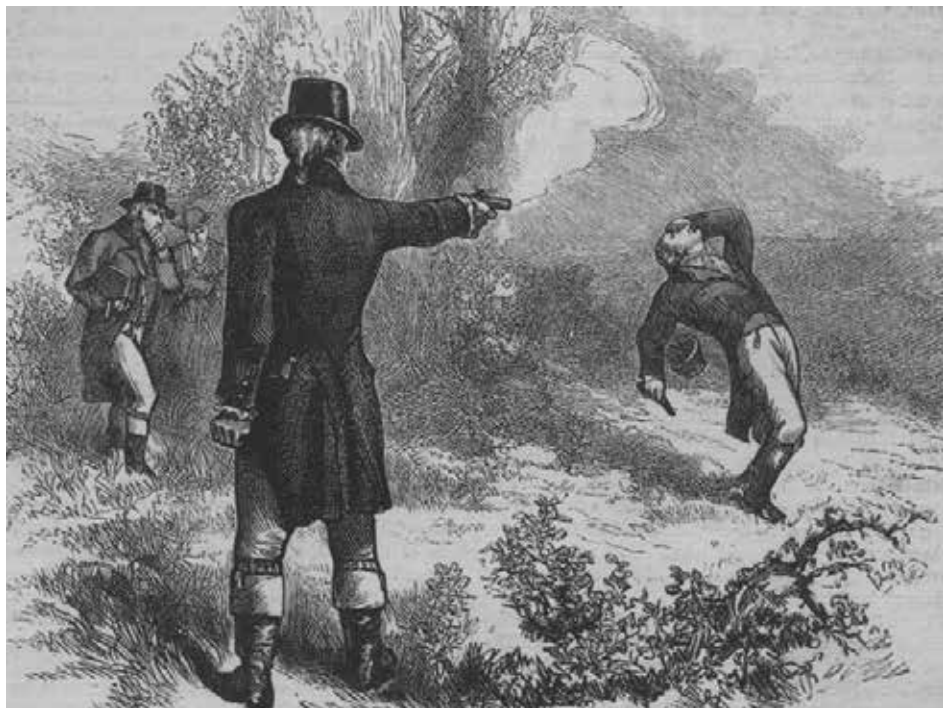
упатил кон летната резиденција на Тургенев, решен таму да го убие. Но, кога се појавил на портата на својот довчерашен пријател, тие се прегрнале и се помириле, така што Толстој на

гости останал осумнаесет дена. Втората караница се случила откако Толстој дознал дека „вечниот ерген“ добил ќерка со една од своите слугинки, така што одлучил Тургенев да го предизвика на двобој. За среќа не дошло до пресметка помеѓу двајцата големи писатели, но и двајцата потоа не контактирале цели 17 години. Иако немал среќа да учествува во двобој, Толстој, во својот роман „Војна и мир“ ќе остави највпечатливо писание за вистински двобој, кој се случил помеѓу неговите книжевни јунаци Пјер и Долоков.

Семјуел Лангхорн Клеменс алијас Марк Твен, славниот американски писател и шегобиец, за влакно избегнал двобој кога го предизвикал новинарот, господинот Џемс Лорд. Имено, кога станал главен уредник на локалниот весник, Твен во еден од уводниците многу го направил колегата Лорд, уредник на конкурентско списание. Лорд му возвратил со уште погрди зборови, така што Твен го предизвикал на двобој, кој веднаш се согласил на пресметка со револвери. Бидејќи се нашол во небрано, Твен од својот пријател Стив Гилс, инаку добар ловџија, побарал помош. Тој се согласил да го тренира, но Твен бил толку лош ученик што не можел да ја погоди портата од најблискиот амбар. Изнервиран, Стив му го зел пиштолот и пукал во сколовранец на најблиското дрво. Дали случајно или не, во близина бил предизвиканиот Лорд. Тој им пришол и прашал кој го отепал сколовранецот. „Марк го отепал и него и уште три други“, му одговорил Стив. Исплашен од она што го слушнал, Лорд се откажал од пресметка и така Твен се спасил, но останал без работа. Валентин Луј Жорж Ежен Марсел Пруст, автор на вонвременскиот роман „Во потрага по изгубеното време“ е уште еден на долгата листа писатели што излегувале на двобој. Неговата случка е специфична, бидејќи повод за пресметка била неговата сексуалност. Имено, Пруст бил хомосексуалец, но тоа го криел, сè додека во 1897 година поетот Жан Лорие, и самиот хомосексуалец, јавно не прозборел дека е во љубовна врска со Лусиен Доде, син на познатиот писател Алфонс Доде. Велејќи дека тоа е измислица, Пруст клеветникот го предизвикал на двобој. Овој прифатил и истата година, еден дождлив мартовски ден, во еден од париските паркови се случил двобој. Пруст прв пукал и промашил. За негова среќа и предизвиканиот промашил, така што повеќе не се зборувало за неговата сексуална определба.

Доколку се напише енциклопедија за двобои, секако треба да се одвои место и за еден Балканец, а тоа е големиот

српски писател Милош Црњански. Во неговата биографија посебно се нагласува дека во младоста имал бурен темперамент, со други зборови по природа бил кавгаџија. Познато е, на пример, дека бил боксер и одлично играл фудбал. Токму во тоа време, во 1926 година, во една расправија со кралските офицери, околу тоа кој авион е подобар, францускиот или германскиот, Црњански на двобој го предизвикал офицерот Тадија Сондермајер. Пресметката се случила на 11 септември на една ливада блиску до градот Вршац во Војводина. Секунданти на Црњански биле поетот Душан Матиќ и театарскиот режисер Бранко Гавела, а на Сондермајер, разбирливо, колегите офицери.

Според нив, прв пукал Црњански и промашил. Офицерот и воен херој Тадија се насмева и пукал во воздух, едноставно не сакал да го застрела тогаш надежниот поет. Интересно е што следната 1927 година Црњански со еден пилот на авион од француско потекло летал од Белград до Бомбај, истиот заради кој на двобој го предизвикал херојот Сондермајер.

Во ова пригода неизбежно е да се спомне и двобојот во кој учествувал големиот руски поет и писател Михаил Јурјевич Лермонтов. Чудно или не, но вистина е дека поетот на двобој бил предизвикан од својот школски другар Николај Мартинов. Поводот за караницата, за пресметката и

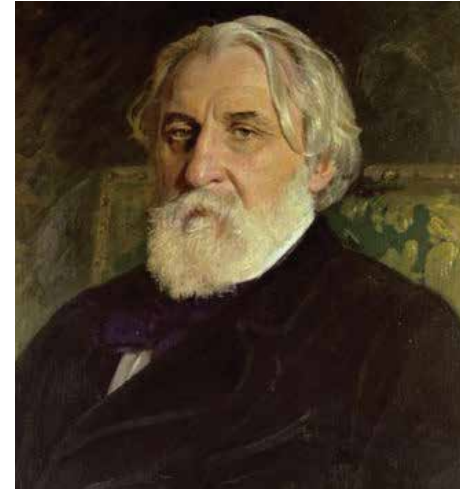
за апсурдната смрт на Лермонтов била една негова шега на сметка на Мартинов. Така се сметало во време на настанот, меѓутоа, подоцна е утврдено дека убиството на поетот било планирано и нарачано од руксиот цар Николај Први. Имено, по убиството на Пушкин, Лермонтов напишал една песна во која од царот лично побарал убиецот на Пушкин строго да се казни. Токму поради тоа, по наредба на Николај Први, Лермонтов бил избркан од Москва во Сибир. Двобојот се случил на 27 јули 1841 година и утврдено е дека предизвикувачот Мартинов, како добар стрелец, бил избран да го отепа својот пријател. И навистина го отепал, стрелајќи му право во срцето, не обрнувајќи внимание што Лермонтов одбил да пука во него, туку куршумот го испукал во воздух. Заради протестите во цела тогашна Русија, Мартинов бил осуден на тримесечна казна затвор, а потоа бил ослободен.

Двобој „на колбаси“

Малку е познато дека и првиот германски канцелар, Ото фон Бизмарк, бил актер на еден од најчудните двобоји во историјата на ова центлменска но неубава работа. Имено, тој многу му се налутил на еден од членовите на тогашниот Бундестаг, бидејќи постојано го критикувал за недомаќинско трошење на државниот буџет и го повикал на двобој. Предизвиканиот бил познатиот германски научник Рудолф Виршов. Тој предизвикот го прифатил и на „железниот“ канцелар му порачал дека ќе се пресметат со колбаси, така што едниот од нив би бил отруен. Бизмарк го одбил таквиот предлог и потоа тие се смириле и продолжиле да се занимават секој со својата професија, Рудолф со наука, а Ото со политика. Во текстовите во ерата на надри новинарство, денес може да се прочита дека Бизмарк учествувал во триесетина двобои, што инаку е чиста измислица.

Во светот на политичарите се забележани неколку двобои, а оној помеѓу Александер Хамилтон и Арон Бур се смета за најголем во американската историја. Имено, Бур бил сенатор од Њујорк, а при еден реизбор, негов противкандидат бил извесен Филип Шулер. Но, токму за Шулер јавно агитирал Хамилтон, тогашниот министер на финансии на САД. Лут поради тоа, Бур, тогаш веќе потпретседател на Америка, го повикал на двобој својот стар политички непријател Хамилтон. До пресметка помеѓу двајцата познати политичари дошло на 11 јули 1804 година. Бидејќи Хамилтон бил против двобој, но на истиот излегол и наместо да пука во противникот, куршумот го испукал во воздух. За разлика од него, Бур одблиску пукал во стомакот на Хамилтон и два дена потоа Хамилтон починал. Настанот е прогласен за огромен злочин, што го потврдува и фактот дека Бур долго се криел, стравувајќи дека ќе биде обвинет за убиство. Тогаш, всушност, завршила и неговата политичка кариера. Тој двобој се смета за

еден од најбруталните, а вториот човек во тогашна Америка ќе остане забележан како актер во еден од најнефер двобоите во човековата историја. Слична приказна е поврзана и со името на уште еден американски политичар, седмиот претседател Ендрју Џексон. Поради караница околу облог на коњи, а посебно заради навреда на неговата сопруга Рашела, тој на двобој го предизвикал земјопоседникот Чарлс Дикенсон. Џексон инаку бил незгоден човек и речиси со сила доаѓал до функции во армијата, полиијата и во правосудството. Ниту, пак, Дикенсон не бил цвеќе за мирисање, така што и едниот и другиот барале прилика за пресметка. Во двобојот одржан на 30 мај 1806 година, идниот претседател на САД го застрелал противникот, иако и самиот бил ранет. Според очевидците на настанот, Џексон, не бил коректен бидејќи, вон правилата, два пати пукал во противникот, но за тоа не одговарал, дури, пред да стане претседател, бил избран и за врховен судија на државата Тенеси.

Двобој долг 19 години

Дваесетгодишниот Жан Блум се нашол на погрешно место во погрешно време, во градската кафеана во Стразбур во 1794 година. Правејќи се важен, го навредил еден од гостите во кафеаната. А, гостинот не бил никој друг туку хусарскиот офицер Франсоа Фурније, „наволја од човек“, прв „мегданџија“ и најдобар стрелец во француската војска. „Мали, ако си толку силен, потегни го мечот“, му рекол тој на младиот Блум. Од немајкаде, за да се не обрука пред другарите, Блум го прифатил предизвикот и миг потоа паднал мртов, погоден од мечот на офицерот. Настанот предизвикал жестоки негодувања од месното население и јавно се барало силиџијата Фурније да биде изведен пред суд. Бидејќи тој не ја предизвикал кавгата, немало основа за на суд или за казнување. Ден пред немилиот настан, генералот Моро организирал забава на која бил поканет и офицерот Фурније, но решил овој да го спречи да присуствува на истата. По кратка консултација со најблиските офицери, тој одлучил на Фурније да

не му дозволи да влезе во зградата во која се одржувала забавата. За доброволец, којшто Фурније нема да го пушти на забавата, доброволно се пријавил младиот офицер Пјер Дипон. Епилог на случката е повик на двобој од страна на навредениот Фурније. Дипон го прифатил двобојот и веќе утредента дошло до пресметка помеѓу двајцата хусарски офицери. Знаејќи за способноста и карактерот на Фурније, колегите предвреме го прежалиле Дипон. Меѓутоа, при пресметка со мечовите, овој тешко го ранил Фурније кој, лежејќи раскрвавен, рекол дека двобојот не е завршен и дека на Дипон ќе му јави за следниот судир. И, така, после три вкрстувања на мечевите, немало победник. Забележано е дека Дипон и Фурније за 19 години имале преку триесет двобои, но без исход, смрт или откажување на лутите противници. По долго одбегнување, Дипон прифатил со Фурније да се пресмета и со пиштол, пред сè, бидејќи и самиот знаел дека овој бил ненадминат стрелец. Меѓутоа, претходно се договориле, со потпис, дека двобој ќе

се одигра секогаш кога ќе се сретнат. Сакајќи да биде сосема подготвен, Дипон со месеци вежбал стрелање од пиштол. При една таква вежба, во билзина се нашол и Фурније, и кога се здогледале, двобојот бил неизбежен. Дипон на Фурније му дал знак дека е подготвен и, во паркот на касарната започнала битката со пиштоли. Знаејќи за вештината на Фурније, Дипон, пред секоје пукање, се послужил со познат трик, најпрвин на стап закачил ракав од својата офицерска блуза, а потоа тоа истото го повторил и со шапката. Не очекувајќи такво нешто, Фурније ги испукал сите куршуми и са нашол во небрано кога пред него се појавил Дипон со вперен пиштол. „Пријателе, јас не убивам послаб од мене“, рекол Дипон и си заминал. „Добро“, му возвратил Фурније, додавајќи; „Пак ќе се сретнеме“. И тие навистина се среќавале, но според договорот, до двобој не можело да дојде, бидејќи при секоја средба некој од нив бил на службена задача. И така цели 19 години Дипон и Фурније биле постојано во конфликт, но и двајцата починале од природна смрт.

Лексо го убива страшниот самурај

Двобоите не се руска измислица, но токму сите легендарни пресметки „еден на еден“ се случиле во Русија. Еден двобој во Русија, како на пример оној во кој загинал Пушкин, е двобојот на Црногорецот Александар Лексо Саичиќ. Тој бил професионален војник и авантурист, но не е познато како дошол во руската војска, која во 1903 година била во војна со Јапонија, војна која се случила без претходна објава. Разбирливо, Русија, во Манџурија го поразила непријателот, а пресудната битка ќе биде запаметена по еден од најчудните двобои во целата човекова историја. Сметајќи дека се послини од Русите, а сакајќи тоа да го покажат на свој начин, Јапонците, пред битката, пратиле абер, барајќи некој од руските војници да му се спротивстави на некој нивен воин-самурај. Кога го здогледале страшниот коњ и на него уште пострашниот самурај, Русите знаеле дека немаат таков јунак којшто е подготвен да излезе на двобој. Командантот Николај Козаков прашал дали има некој доброволец кој ќе излезе на мегдан со страшниот

Јапонец. Откако видел дека неговите соборци се колебаат, се јавил токму Црногорецот Александар Лексо Саичиќ. Тој побарал да му дадат најдобра сабја и еден не толку крупен, но подвижен коњ. Гледајќи го ситен и слабичок, руските војници биле убедени дека тој оди во сигурна смрт. Двобојот бил следен со внимание и од двете завојувани страни, а траел дваесетина

минути. Мегданџиите три пати директно се судирале и при четвртиот судир, на големо изненадување на двете војски, самурајот паднал, но едната нога му се заглавила во узенгијата и коњот го одвлекол таму од каде што и дошол. Се разбира, Лексо, освен што победил, бил почестен и со највисоките руски одликувања, дури и со голема доживотна пензија.

Алфред Теодор Џозеф Бастиен Панорама на воената реалност

Алфред Теодор Џозеф Бастиен е белгиски уметник, академик и војник кој бил сведок на ужасите од европските фронтови во Првата светска војна

Алфред Теодор Џозеф Бастиен својата сликарска наобразба ја започнува на Кралската академија за убави уметности во Гент, последователно се запишува на Кралската академија за убави уметности во Брисел, каде студирал со Жан-Франсоа Порталс. Како признание за својот талент во 1897 година ја добива наградата Годешарл. Следи студиско патување во Париз, каде што се запишал на Школата за убави уметности во Париз. Во Париз го дочекува започнувањето на непријателставата кои малку подоцна ќе прераснат во „Големата војна“ (Првата светска војна). Бастиен, по падот на Антверпен во октомври 1914 година, пребега во Велика Британија каде што и покрај неговата возраст (43 години) доброволно се пријавил во белгиската армија. Некои од делата што ги создал во овој период се дел од колекцијата на воената уметност „Бивербрук“, сместена во канадскиот Воен музеј во Отава. Тој на крајот е префрлен во „Section Artistique“ во Нивпорт, заедно со многу негови пријатели и познаници од предвоените уметници. Од 1915 година тој прави многу цртежи и скици за ситуацијата на и зад белгиските линии на реката Исер, документирајќи ја атмосферата од боштето, доловувајќи

му на гледачот жива претстава на ужасот од војната. Британското воено списание „Илустрирани воени вести“, меѓу другото, редовно ги објавува неговите дела, често во полупанорамски, повеќебојни табели на две страници. Во јули/август 1918 година, поручникот Бастиен се приклучува како воен уметник во канадскиот 22. баталјон, на лично барање на лордот Бивербрук, кој поседувал неколку предвоени слики на Бастиен. Тој бил испратен на служба во Канадската армија до септември 1918 година и за тоа време продуцира многу уметнички дела поврзани исклучиво со канадското воено искуство. По завршувањето на војната Бастиен го слика своето животно дело и воедно најспектакуларниот приказ на дел од фронтот во импозантен формат од 115 метри должина и висина од 14 метри. По војната, ја насликал големата „Панорама на фронтот Исер“, во традицијата на сликарството од 19 век, проект што го планирал уште од 1914 годин кој, според неговите сопствени кажувања, му бил предложен од кралот Алберт во 1914 година. Многубројните скици и фотографии кои Бастиен ги прави за време на службата во белгиската армија подоцна или биле вградени во самата „Панорама“ или биле технички користени како основа или биле искористени за

постигнување на визуелни ефекти. Самата слика „Panorama de l'Yser“, првично е изложена во Брисел. Во средината на 1920-тите години во градот Остенде во Белгија била изградена постојана зграда за да се смести „Панорамата“, заедно со мноштвото реквизити и декор. Поставката во Остенде е отворена во 1926 година. Финансиски, „Панорамата“ била голем успех, како за Бастиен кој доби огромен надомест за сликата, така и за градот Остенде, кој обезбедил новоизграден воен музеј, што бил мошне финансиски успешен и почетната инвестиција била повеќекратно вратена, од влезници и од (според современите стандарди) скромна трговија на разгледници и отпечатоци. За време на изложбата во Брисел до 1925 година, се проценува дека повеќе од 800.000 луѓе ја посетиле поставката на „Панорамата“ на фронтот Исер, меѓу кои и многу европски монарси и претседатели, сите искажувајќи големо признание кон авторот. При изработката на ова дело од такви димензии, Бастиен соработувал со неколку негови пријатели од војната и колеги-уметници од „Section Artistique“, кои учествуваат во овој грандиозен проект. Првичното скицирање на широките контури во јаглен на „Панорамата“ траело околу една недела, додека сликањето и лакирањето траело една година. „Панорамата“ била поставена во круг, а гледачите биле сместени во центарот. Посебно внимание било посветено на светлосните ефекти и на поставувањето на предметите во преден план, со цел да се создаде поверодостојна оптичка илузија. Покрај неговата најпозната „Панорама на Исер“, изложена во Брисел, Бастиен создава и помала „Панорама на Батај де ла Меуз“ во 1937 година, која прикажува спој од сцени од борбите во Намур и цитаделата Динант, кои се одвивале во текот на август 1914 година. Дел од оваа панорама каде го прикажува масакрот на белгиските

цивили во Динант во август 1914 година, намерно бил уништен од германските власти за време на окупацијата од 1940 до 1944 година. „Panorama de l'Yser“ била многу оштетена во 1940 година за време на британските бомбардирања. Музејот бил затворен за време на воените години, а сликата била изложена на секакви неповолни временски услови. Во 1951 година делото било преместено во Музејот на Кралската армија во Брисел, каде што било извршена прелиминарна реставрација. Потоа, таа била изложена во Армискиот музеј до 1980 година. Алфред Бастиен, од 1927 до 1945 година бил професор на класата сликарство на природа при бриселската Кралска академија за ликовни уметности. Во неколку наврати бил и директор на оваа институција. Меѓу неговите студенти бил Ву Цо-Џен, кој ќе стане шеф на Кинеската централна академија за ликовни уметности во Пекинг.

Трајче Чатмов

„Командата“

Веројатно само малкумина не слушнале за подморницата „Курск“, а многумина се сеќаваат на денот кога таа неславно замина во историјата. На почетокот на милениумот, пред 22 години, на 14 август 2000 година, во медиумскиот етер низ светот одекна веста дека во студените води на Баренцовото Море потона руската подморница „Курск“ со 118 членови на екипажот, која во моментот на несреќата изведувала воена вежба. Томас Винтерберг нè потсетува на оваа дотогаш незапаметена трагедија во филмот „Командата“, во кој ја опишува сагата на дваесет и три преживевани војници заробени на дното на морето, во очекување на спасување од страна на руската морнарица, додека горе, на површината, се одвива меѓудржавна политичка драма во која е заплеткана нивната судбина. Сврот на Северната флота

„Курск“ не е каква било подморница. Тоа е подморницата која само кратко време пред несреќата добива признание за најдобри перформанси и најдобар екипаж во рамките на целата Северна флота на Арктикот. Таа е една од малкуте руски подморници кои имаат овластување да носат воено оружје во секое време и имала митски статус во јавноста на неуништлива, бидејќи била дизајнирана на тој начин да издржи директен удар од торпедо без да потоне, а имала и надворешен гумен слој кој ја правел речиси недетектирачка за непријателот. На денот на несреќата, „Курск“, комплетно опремена и вооружена исто како да е во војна, заминува на воена вежба во Баренцовото Море, заедно со уште две други подморници и уште 30 бродови на руската морнарица. Воената вежба била првата која Русија ја спровела по распадот на Советскиот Сојуз и била организирана точно една деценија по последната воена вежба.

Опремата, за жал, не била во топ форма и на повеќе места биле детектирани проблеми како резултат на неодржување и нередовно сервисирање на бродовите и подморниците. Седум минути е времето кое е потребно да се пристигне до локацијата каде што треба да се изведе вежбата и да се испука торпедо како тест, кога еден од членовите на екипажот забележува дека температурата расте над нормалните граници. Пред да ја проценат сериозноста на ситуацијата торпедото испукува во самата подморница убивајќи ги сите од командата, а само две минути подоцна се случува уште поголема трагедија – експлозијата од првото испукано торпедо ја крева температурата во подморницата каде се лоцирани торпедата и сите испукуваат создавајќи една голема експлозија која ја потопува „Курск“ и ја укотвува на дното на морето. Двете експлозии се детектирани од страна на

норвешката сеизмичка опсерваторија, вториот настан дури 250 пати посилен од првиот, а експлозиите се почувствувани и слушнати и на површината на водата, но, сепак, дури шеснаесет часа се потребни морнарицата да ја лоцира потопената подморница. Во неа, дваесет и тројца членови на екипажот успеваат да се засолнат во деветтиот непоплавен блок, но сè што можат таму да направат е да седат и да чекаат да бидат спасени. Останатите се веќе умрени или од експлозијата или удавени додека го обезбедувале реакторот да не експлодира и да предизвика, уште поголема, нуклеарна катастрофа. Но, дали руската морнарица има капацитет да ги спаси преживеаните?

Четири дена страдање под вода Во филмот се прескокнува временскиот интервал од самата трагедија до нејзиното откривање од страна на воената команда и детектирање на „Курск“ во длабочините. Наместо тоа, филмот се фокусира на младите припадници на руската армија кои се борат за нивните животи заробени во деветтиот, последен блок – со ледената вода, со ниските температури, со недостатокот на храна и најлошото од сè, недостатокот на кислород. Морнарите Антон, Аверин и Олег не се само другари по униформа, туку се вистински пријатели и во цивилниот живот. Впрочем, филмот започнува со илустрација на нивото пријателство, на свадбата на Павел, кога тројцата другари со тешко срце ги продаваат нивните воени часовници во замена за пијалоци и храна за свадбената прослава. Руската армија се соочува со недостаток на финансии и скратуваа на буџетот кои се рефлектираат и врз платите на морнарите. Аверин, по експлозијата, успева да ги засолни преживеаните во блокот и да обезбеди патрони за производство на кислород, но, не може да го спречи поплавувањето на блокот. Нивото на водата расте, а пумпата нема доволно

капацитет да ја исфрлува водата. Четири дека преживеаните се надеваат дека некој ќе дојде по нив, дека нивните другари нема да ги остават да умрат, не знаејќи што се случува на површината. Одвреме навреме слушаат чукање кое укажува дека спасувачки брод пробува да се закачи за отворот на подморницата бидејќи им силно чувство на еуфорија, но, потоа го снемјува. Со секој неуспешен обид, умира дел од

надежта на морнарите. Знаат дека нешто не е во ред, но не знаат што. Деновите изминуваат, кислородот е при крај. Но, до кога нивната надеж ќе ги држи во живот? Четири дена драма над вода Првиот кој ја утврдил несреќата на „Курск“ бил командирот Дејвид Расел од британската Кралска морнарица и, откако е утврдено дека има преживеани, тој веднаш нуди несебична помош во спасувањето. Но, Кремљ не сака мешање на други држави. Оваа подморница е руска гордост и нејзината технологија е чувана како воена тајна. Италија, Израел, Норвешка, Германија се впишуваат во листата на држави кои понудиле помош и кои можат најбрзо да стигнат до местото во Баренцовото Море, но, ниту една од нив е прифатена. Русија е одлучна дека сами ќе успеат да ги извлечат. За жал, руската морнарица нема капацитет да ја изведе спасувачката акција. Неколкупати нивните несервисирани спасувачки

бродови се обидуваат да изведат спасувачка акција, но, не успеваат да се фиксираат за отворот на подморницата. Преживеаниот екипаж на „Курск“ малку знае за политичката дискусија и несоработка од која зависат нивните животи, ниту можат да претпостават дека гордоста на политичарите може да ги доведе до смртта. Во меѓувреме, стигнува глас до сопругите на Аверин и Антон дека „Курск“ е потонат, но, има преживеани. Тие се обидуваат да направат дополнителен притисок за прифаќање на странската помош во современа опрема и првокласни нуркачи, но безуспешно. Кога конечно адмиралот Витали Петренко ќе ја прифати помошта, веќе е доцна. Сто и осумнаесет припадници на Северната флота на руската армија и членови на најдобриот екипаж ќе ги остават своите души во челичното тело на првокласната подморница, на дното на Баренцовото Море.

„Командата“ сака да фрли светло на трагедијата на „Курск“ како настан чии последици можеле да не бидат од толку големи размери и човечките животи да бидат поштедени доколку се прифатела странската асистенција и доколку постоела вистинска соработка помеѓу државите. Ова е случај каде политичката суета тежи повеќе од човечкиот живот. Русија оди дотаму што, иако информирана за настанот, два дена не ја споделува информацијата со јавноста, а кога конечно ќе ја сподели, ја пренесува како „мала техничка потешкотија“. Филмот е и критика за тогашната руска власт која одговорила несоодветно и непрофесионално, жртвувајќи 118 животи, но и за целосното менаџирање на катастрофата на море и на копно, прво од хуман аспект – кон семејствата на жртвите, а потоа и од медиумски аспект – кон јавноста.

Елена Ѓорѓиевска

Режија: Thomas Vinterberg

Улоги: Matthias Schoenaerts, Léa Seydoux, Artemiy Spiridonov, Colin Firth, Peter Simonischek, August Diehl, Max von Sydow

Сценарио: Robert Rodat

Музика: Alexandre Desplat

Кинематографија: Anthony Dod Mantle

Монтажа: Valdíis Óskarsdóttir

Времетраење: 117 минути

Година: 2018

Земја: Белгија / Франција / Луксембург

Катлановска бања – една од бањи во Северна Македонија

Катланово е село во областа Блатија во Општина Петровец. Се наоѓа во должината на реката Пчиња на само 25 км од Скопје и 25 км од Велес, на 2,5 км оддалеченост од автопатот Белград–Скопје и на 4 км оддалеченост од аеродромот во Скопје. Во неговата непосредна близина се наоѓаат термални минерални извори на вода на кои е изградена познатата Катлановска бања, една од најпознатите бањи во Северна Македонија. Бањата е опкружена со прекрасна природа која овозможува целосна релаксација и регенерација на телото. Катлановска бања претставува центар за спроведување на физикална медицина и специјализирана медицинска рехабилитација. Медицинскиот тим е составен од лекарски тимови - доктори,

специјалисти по физикална медицина и рехабилитација и високо обучен професионален тим на физиотерапевти и медицински сестри.

Во склоп на бањата се наоѓа модерен и современ спа-центар кој располага со голем базен со термоминерална вода, приватен базен со термоминерална вода, индивидуални кади со термоминерална вода, финска сауна, кислородна спа-капсула. Во спа-центарот се изведуваат масажи за релаксација на телото, рачна лимфна дренажа, кралска масажа, медицинска масажа, пилинг со катлановски спаминерали и многу други третмани за телото и за лицето со висококвалитетна професионална козметика. Термоминералната вода, според својот состав, е вистински светски раритет. Оваа вода е со висок процент на

минерали и е една од најлековитите води на Балканот, во Европа и во светот. Водата е под контрола на Републичкиот завод за здравствена заштита.

Просторите и терените за рекреација се уредени да примат над 200 посетители од сите возрасти, има базен и плажа со трибини, тушеви со ладна и со топла вода (соларни системи), тревници за сончање и санитарни простории, фамилијарен базен, игралишта за: одбојка, тенис, кошарка, мал фудбал и слично, детско катче и катче за забавни игри. За да се направи пикник има поставено скари со гарнитури за седење кои може да се закупат за време на празници.

Кристина Илиевска

од најпознатите ија

ПОЧИТУВАНИ ПРИПАДНИЦИ НА АРМИЈАТА И ВРАБОТЕНИ ВО МО,

Редакцијата на „Штит“ ве охрабрува да ни испраќате написи за позначајните активности и настани во рамките на вашата организациона единица. Вашите написи, информации или репортажи, со соодветни фотографии, можете да ни ги доставите на следните адреси:

zanet.ristovska@mod.gov.mk kristina.ilievska@mod.gov.mk sttit@mod.gov.mk